

B: 575098-10

EMANOIL ANTONESCU

≡ MORTI
DE
FOAME ≡

BCU Cluj / Central University Library Cluj

—•••—
Dovestiri din captivitate
Lagărele Lamsdorf și Mannheim



București
1920

Prețul 5 Lei

182137

BCU Cluj / Central University Library Cluj

853-94 (Admission T.)



P R E F A T A

M'am hotărât să public această lucrare, nu mândat de dorința de a da la lumină o lucrare literară. Literatura cere imaginație, fantazie, cu un cuvânt talent.

Scopul meu a fost altul de cât literatura. Scopul meu a fost să redau într'o descriere cât mai completă și exactă, tratamentul pe cari l-au avut prizonierii — români în Germania — cum au trăit și mai cu seamă de ce au murit — Lipsa unei astfel de publicațiuni m'a făcut ca, după atâta timp, să nu renunț la hotărârea ce-mi luasem față de camarazii mei încă din lagăr.

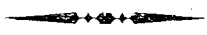
Dacă am răușit sau nu, să redau măcar în parte grozăvia unor vremuri trăite, numai cititorul o poate spune. Despre suferințele îndurate de prizonierii români în Germania, mai bine decât broșura mea, vorbesc miile sau zecile de miș de morminte românești din Germania.

Se cuvine dar o pioasă amintire celor cari au murit pentru Patrie — atât de departe de ea — în lupta pentru însufțuirea idealului nostru național, pe care-l trăim astăzi.

AUTORUL.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

INTRODUCERE



În dimineața unei zile mohorâte de Octombrie un val vârtej de fer și foc se abătu asupra noastră. Era o deslănțuire năprasnică care ne cuprindea, ne buimăcea, sdruncinându-ne nervii și așa obosiți de atâtea nopți și zile de veghere și luptă, ce le-am petrecut ca o neclintită strajă în fața Predealului. Era sforțările vrăjmașului care în ziua de 9 Octombrie 1916 au atins cea mai mare furie.

În bubuitul tunurilor dușmane glăsuia parcă pentru ultima oră sălbateca-i hotărâre de a călca pământul țării noastre.

Când tunurile își revărsau mânia ceva mai în urma noastră, în locul lor, din zgomotul haotic al luptei începură pocnituri în toate părțile. Era ritmul ucigător al mitralierelor și al focurilor de armă, la cari am răspuns cum trebuia.

Dar, în acest vălmășag nebun în care moartea colcăie în văzduh și de pământ, în care mintea trudită în zadar căuta să-și dea seama de ce se petrece înprejur, soarta noastră se hotărâse. Inamicul frângând rezistența primei linii răsbișe în urma noastră, Eram prizonieri.

Caut să-mi adun crâmpeele de amintiri ca să dau o icoană a tabloului ce mi se desfășura în acel moment. Adăposturile nu se mai cunoșteau, bătrâni brazi fuseseră smulși sau rupți din rădăcini, pământul găurit și răscolit de obuze. Picioare și mâini desprinse de trupuri cadavre mutilate. Totul avea o înfățișare stranie. Un rănit român isbutise să se târască până la poteca pe care treceam și cu o voce stinsă ne ceru apă, un altul mai în colo se sbătea în ghearele morței și în mijlocul acestui colțișor de pământ unde războiul lăsase atât de adânc urmele sale, un ungur scoțocea o raniță românească.

Nemții cari ne escortau erau din reg. 188 infanterie, unul din ei mai tânăr începu să ne vorbească, și din vorbele lui am

putut prinde că el a luptat la Verdun, Somme și în Polonia și că de curând sosise pe frontul nostru; ceilalți erau tăcuți, posaci și-și vedeau de lulelele lor. Din când în când îmi întorceam capul în urmă spre locurile unde clocotea lupta, unde trăisem atâtea zile de trudă dar și de mândrie, căci și eu fusesem un inel de lanțul ce stăvilise inamicul la hotar. Priveam peste crestele Carpaților de unde se întindea țara mea, de pământul căreia urma să mă lege de aci înainte dorul.

Trecând prin liniile inamicului pătrundeam necunoscutul, în fața căruia stătusem aproape 2 luni.

Ajunși la un canton ni s-au luat toate hărțile, scrisorile sau însemnările ce aveam, și tot aci aflarăm că încercarea de fugă sau nesupunere înseamnă moartea. Porniți mai departe pe soseaua ce duce spre Brașov la un moment dat ne surprinse artileria noastră. A trebuit să o rupem la fugă împreună cu nemții căci altfel am fi căzut sub focul obuzelor românești. La un alt canton ni s'a luat tot ce aveam de mâncare la noi; ba Ungurii ne-au cerut banii și ceasurile.

Ofițerii superiori de la brigadă și divizie, pe unde am trecut erau mai toți germani, părea că comanda este în mâna lor. Ne numărara și aci de 3—4 ori, când nemții când ungurii și ca în totdeauna, primii ne priveau cu dispreț, iar ceilalți care știau românește nu scăpau nici un prilej de a ne lua în răs, vorbindu-ne de „România Mare“.

Dealungul șoselei era o muncă înfrigurată. Se reparau drumurile, podurile, și se construiau barăci de scânduri. Convoiuri de munițiuni, tunuri, chesoane, bucătării și automobile, umpleau neîntrerupt drumul scurgându-se în urma noastră, spre linia de luptă.

De o parte și de alta a șoselei tunuri de diferite mărimi trăsnea continu. Am trecut chiar și pe lângă cele de 210 sau 305 cari stăteau cu gurile de oțel amenițătoare spre țara noastră, trimițând fierul și focul lor, ucigător; vedeam acum acești monștrii hidoși al căror glas prevestitor de moarte îl auzisem din Predeal zile de-a rândul. Totul aci în rândurile inamicului îmi păreau în mare, greoi, negru, fer și oțel, luptasem cu armata germană.

Se înserase când păraseam defileurile Carpaților și înaintam spre Brașov, eram câte va sute, căci se mai adăogase la numărul nostru și cei prinși cu o zi mai înainte. Cavaleriștii unguri

ne duceau cu grabă și trebuia să mergem cu toate că abea ne țineam pe picioare de oboseală și foame, dar zoream cât puteam ca să scăpăm mai repede de manifestațiile pe cari ni le făceau și soldați unguri și parte din populația civilă. Nu erau manifestații de simpatie că doară erăm inamici și nici nu se dedeau la acte brutale, căci după cum zic ei sunt civilizați, ci se mulțumeau să ne înjure, să ne facă țigani și chiar să ne scuipe.

Intram pentru a treia oară în frumosul *Brașov*. De fie care dată am avut sentimente deosebite și orașul aspecte diferite. Prima oară pe la 25 August cu tot regimentul salutați și aclamați, eram învingători; a doua oară pe la 24 Septembrie în toil lup-tei, ce sa dat chiar pe străzile orașului și a treia oară acum ca prizonier, obiect de curiozitate și dispreț.

Orașul zăcea în întuneric și părea trist, suflul războiului și al morței trecuse pe aici, iar acum lupta se mutase ceva mai departe în munți. Soldați unguri și germani, ambulante și camioane automobile fugeau în toate părțile, se cunoștea că războiul este aproape.

Am fost găzduiți în subsolurile închisorii din Brașov, separați de clienții obișnuiți ai pușcării. De dimineață până seara stam în curte în înghesuială, sgomot și frig. Parte din camarazi ca să mai uite necazurile jucau rișca, iar alții au fost întrebuințați la tot felul de corvezi și la îngropatul morților din jurul orașului.

Zilnic am fost hrăniți dimineața cu așa zisa „Cafée“ iar la prânz uneori și seara cu supă, împărțită sub baionetele cător-va soldați bosneaci cari făceau paza. Aci am început să cunoaștem foamea și frigul. A treia zi seara am părăsit Brașovul. Drumul până la Sibiu l-am făcut în vagoane închise, câte 50 oameni în fie care vagon, timp de 2 zile și 2 nopți, fără a mânca decât câți-va pesmeți și o mică cutie de conserve, una pentru 2 oameni. Bosneacii cari făceau și acum paza nu ne-au lăsat a părăsi vagonul nici pentru cele mai legitime nevoi.

Sibiu nu suferise nimic după urma războiului ce ajunsese până în preajma lui. Numai cazărmile cari sunt așezate la marginea despre Sud-Vest a orașului avea geamurile sparte și zidurile ciuruite de gloanțe și obuze. De alt fel orașul și reluase viața obișnuită.

În fața cazărnilor sunt niște barăci militare în cari am stat 3 zile, până la sosirea gărzilor germane ce ne-au însoțit până

la lagărul central, în aceeași mizerie și înghesuială ca și la Brașov, cu deosebire numai că foamea ne răsbise gcozav. Mâncarea ce ni sa dat aci era o batjocură și în totdeauna fără pâine. Gradaților începuse să le scadă autoritatea ce trecea în mâinile tălmacilor.

A treia zi 1000 oameni au fost luați în primire de. nemți și porniți spre «Deutschland» Se auzea că în Germania sunt lagăre bune, băi, electricitate și multă regulă. Speram în tot cazul să fie mai bine, și dacă pâinea nu se găsește, sunt destui carfofi, Cermania este țara cartofilor.

Nu prea ne văitam noi de înghesuială sau de lipsa confortului că doară eram ostași și încă în timp de război, dar ori cum, pentru un drum ca cel făcut de noi, 7 zile și 6 nopți câte 40—50 oameni în vagoane de vite și nemăncați, era ceva.

Pe un timp frumos și cald am srtăbătut Ardealul și câmpia ungară. Ușile vagonului erau deschise și lanurile bogate, satele și orașele treceau pe sub privirea noastră ca pe o pânză de cinematograf. Pe fie care clipa ne depărtam de țara noastră, pe care nu o părăsisem nici odată până acum, mergând fără să știm unde, D-zeu știe pentru cât timp, sau dacă ne vom mai putea întoarce vr-o dată. În fie care stație întâlneam trenuri cu armata și munițiuni. Unguri erau aceeași de câte ori ne vedeau îi apuca furile, nu erau cruțați de insultele lor grosolane nici oamenii noștri politiei Brătianu, Tache Ionescu și Filipescu. Dar aceea ce ne făcea să suferim mai mult erau, nu aceste grțiozități ale vecinilor noștri maghiari, despre a căror faimă auzisem de mult vorbindu-se, ci foamea. Ne dădeau așa de puțin și așa de rar să mâncăm, că la un moment dat, ne-am hotărât a cere Ofițerului comandant al trenului, ori ne dă mâncare, ori ne împușcă. Norocul a fost că oprindu-se trenul într'o stație am dat peste niște vagoane cu sfeclă, pe cari s'au repezit ai noștri, neținând seamă de izbiturile de armă ce primeau de la bravi soldați germani.

Drumul era lung și suferințele sub toate formele păreau că nu se mai sfârșesc. Ușile vagoanelor au fost închise, lăsând în fie care vagon câte 50 oameni să se chinue în foame și în înfecție. Jumătate dintre noi erau bălnavi de desinterie.

În sfârșit în a șasea zi seara trecurăm frontiera germană pe la Oderberg și pe la 2 din noapte eram la Oppeln. Trenul se oprește, în fața noastră se află o clădire de scânduri, baia. Ce

putea fi mai bine venit de cât o bae. Eram murdari, neprimeniți de săptămâni, plini de păduchl și de pământul tranșelor care nu vrea să iasă din mâinele noastre. Până la 10 a. m. adoua zi cei 1000 români trecuseră prin duș ca printr'un purgatoriu; numai ast-fel ne era îngăduît a pătrunde pe pământul germaniei. Totul s'a executat cu măsura și severitatea disciplini teutone. Ni s'a tuns părul din cap și ni l-a distrus pe cel după corp, ungându-ne cu diferite substanțe, înainte și după duș. Dușul cu apă caldă a durat 10 minute și până la eșirea efectelor de sub presiunea a-aburilor, ni s'a servit la un ghișeu, o supă de culoare neagră, cum nu-mi mai fusese dat să văd până atunci Explicațiunile pentru executarea ordinelor ce primeam, ni se dădeau prin tâlmaci care răgușiseră vorbind cu toată inima și căutând să ne facă să înțelegem, cum să împărțim efectele pentru cele două etuve. Dar era greu să-i înțelegi că de și soldați români, parcă nu vorbeau românește. Trecând peste oare care neplăceri, ca pierderea sau schimbul efectelor și curiozități ca cele cu tunsoarea părului de pe corp, baia netăgăduit a fost foarte bună.

Pe la ora 11 jumătate trenul în care suntem imbarcați, își ia vânt spre vest. Prin cele patru ferestre mici ale vagonului am văzut câte ceva, atât cât să ne facem o idee cât de sumară despre ținuturile ce străbăteam. Pământul este excelent lucrat după părerea camarazilor mei agricultori, nu a scăpat nici un colțișor pe care plugul să nu-și fi răsturnat brazda. Nu mai vorbesc de micile curți din jurul caselor unde plugul arase și băta-tura, dar în unele părți nu a fost lăsate în părăsire nici șanțurile ce se găseșc de o parte și de alta a drumului de fier. Impresia pe care o ai însă, de la început, este că te afli într'o țară eminentamente industrială. Uzine și fabrici peste tot, nu știam pe care din ferestre să ne uităm, pentru a vedea imensele instalațiuni. Liniile drumului de fier aproape toate duble despart marile orașe în două.

Se înnoptase când zărirăm de odată desprinzându-se din bezna nopții dâre de lumină, palide la început și apoi din ce în ce mai vii. În cfârșit după atâta sbucium întrezărirăm în acele lumini, o licărire de nădejde, crezând că poate o fi lagărul. În adevăr lagărul era. Trenul se oprește, suntem în gara Lamsdorf, ce poartă numele satului din apropiere. După o jumătate de oră de așteptare, convoiul se puse în mișcare în strigăte de «Loos» și «Halt» După altă jumătate de oră de drum, eram la porțile lagărului un d

toți um suferit atâta și unde mulți, foarte mulți, au rămas pentru vecie.

LAGARUL LAMSDORF

Construit — după cum mi s'a spus — în anul 1914 cu rușii prinși în luptele de la lacurile Masuriene, este unul dintre cele mai mari lagăre din Germania. Așezat în câmp deschis, înconjurat pe ici pe colo de câte o pădure, este veșnic în bătaia vântului umed ce suflă cu putere mai cu seamă toamna și iarna. Ploile numai conținesc așa că pământul nisipos păstrează o umezeală bolnăvicioasă.

Intregul lagăr se subdivide în șase lagăre mai mici numite: Lag. No. 1, 2, 3, 4, 5 și 6, fiecare dintre ele păstrându-și oare cum individualitatea sa proprie. Distanța care le separă nu este prea mare unele sunt vecine, le desparte doar un drum, altele însă se găsesc la 100—200 metri unul de altul. Toate comunică între ele și fiecare cu stația de cale ferată prin vagonete ce merg pe șine, acesta este modul de locomoțiune ce înlesnește diferitele transporturi și aprovizionarea. Un lagăr este un orașel cu câteva mii de locuitori (prizonieri), unele ating cifra de 10.000 în anumit timp al anului. Orașelul este înconjurat cu zizuri de sârmă și un șanț care asigură blocada, nimeni nu intră nimeni nu iese, sentinele păzesc zi și noapte.

LAGARUL IV. (CARANTINA)

Venind de la gară ne-am oprit în poarta lagărului IV care este cel mai apropiat, pe aici trebuie să se treacă toată lumea, este carantina unde se stă 14 zile în observație medicală.

Înainte de a fi găzduiți, ni s'au adus la cunoș-

tință nenumăratele porunci ale prizonierilor, cari trebuiesc păstrate cu sfințenie; alt-fel stă la dispoziția administrației un cod special ce se aplică cu strictețe. Ni s'a făcut o minuțioasă perchezițe luându-ni-se ori ce fel de obiecte găsite asupra noastră cu cari li s'ar fi părut că s'ar putea turbura ordinea. Astfel pregătiți am fost înquartierați în diferitele apartamente ale acestui orașel, cari se mai găseau goale. Administrația chiar de a doua zi a căutat să ne dea obiectele trebuincioase vieței zilnice ca: linguri, castroane, un fel de paltoane cu bandă roșie la mânecă, celor ce nu aveau mantale, și pantaloni negri cu lampas roșu, celor care-i aveau prea rupți. Se înțelege că îmbrăcămintea s'a dat într'o măsură restrânsă, rămânând unii tot fără mantale. Stau introdus paturi în barăcile unde nu se găseau, paturi mari cu etaj pentru patru persoane și nu ne-au lipsit nici saltele împlute cu talaj. Pentru învelit am primit câte o pătură.

Barăcile sunt construite în pământ, abia se văd de afară. O construcție dintr'o singură scândură acoperită cu un fel de carton smolit, lungă de 20—40 metri, lățimea cel mult de 3 metri iar de înaltă, dădeam cu mâna de tavan. O locuință de felul acesta adăpostea 100 oameni dar după împrejurări și anotimp putea ruina viața și-a unui îndoit număr de indivizi. Fiecare baracă are curtea sa separată prin rețele de sârmă, închizând între ele o ulicioară pe care se plimbă sentinela. Nu ne era îngăduit a părăsi curtea barăci. Dacă lagărul este bine aliniat și luminat cu electricitate, noaptea interiorul locuințelor noastre zace într'o beznă completă. Se simțea lipsa luminei cu deosebire la masa de dimineață și seara care se da pe întuneric. De astfel de lu-

mină sufeream și în timpul zilei căci cele 4—5 ferestruici dădea o lumină destul de slabă și cum de geamuri nu era vorbă, din cauza frigului la-am astupat.

O iarnă timpurie și neobișnuit de aspră veni să mărească mai mult mizeria ce începea, dar eram abea la început și trupurile noastre deși slăbite tot mai păstrau ceva din vigoarea trecutului.

Aci ne aflam când veni ziua sfântului Dumitru și cu ea primii fulgi de zăpadă acoperi întinsul pustiu al lagărului.

Frigul de afară pătrundea adânc în sufletele noastre, ca o presimțire întunecată a unor vremuri grele. Ne prevestea parcă șueratul puternic al vântului că în iarna ce începe pământul Germaniei va înghiți multe din trupurile alor noștri. Și noi slăbiți, dar nu desnăjduiți, ne pregăteam să o înfruntăm.

Nu puteam rămâne ca o turmă fără stăpân în Germania țara disciplinei și militarismului incarnat. Se păstrează denumirile de batalion, companie, grupă, respectiv modului cum am fost împărțiți. Un batalion avea trei sau patru companii așezate pe acciaș stradă. Compania are un șef de baracă și un tălmaci, prin care ni se comunică ordinele administrației etc.

La rândul său șeful de baracă și-a împărțit compania pe grupe sub comanda sergenților sau în lipsa lor a căprarilor.

Astfel privită viața de lagăr n'ar părea nici de invidiat, nici de lepădat, în tot cazul ar părea mai bună de cât viața de campanie. În realitate lucrurile se petreceau cu totul altfel. Viața de lagăr, viața pe care am duso noi românii în iarna 1916

— 1917 în Germania, a fost departe de a fi mai puțin ferită de moartea, cred, ca acea după front. La ce ne folosea nouă luminatul cu electricitate și instalațiile vagoanelor, dacă acestea la prima vedere dădeau impresia unui tratament, civilizată când prin baracile în care locuiam bătea vântul ca afară, ploua și era o umezeală ce ne pătrundea până la oase. Hrana dacă venea pe vagonete era aceeași și lumina electrică de afară nu ne făcea locuințele mai sănătoase; foloseau numai administrația pentru o mai bună pază cu cât mai puțin personal.

Viața pe care ne-o pregătea germanii de acum începea. Ne-a trebuit o resemnare supremă, mulțumindu-se fiecare cu cât i se da, nici nu puteam face altfel. Totuși în loc de solidaritate începu a prinde egoismul — îndreptățit de altfel — și în măsura în care lipsa, mizeria și foamea creșteau, instinctele primitive începură a naște.

Mâncarea ce ni se da de 3 ori pe zi era aproape în totdeauna cam aceeași, o supă greu de închipuit, preparată din legume ce nu se prea întrebuintează pe la noi. Era și ca înfățișare și ca gust respingătoare. Nu era timpul de gândit sau de cârțit, asta era hrana ce ți se da și trebuia să o mănânci.

Asprimele vieții de carantină se manifestau prin complectă izolare a barăcilor, prin băi cu dezinfecție, prin injecțiunile cu diferite seruri și printr'o strictă supraveghere medicală, încolo viața era cam aceeași în toate lagărele, după cum am văzut în urmă.

Pâinea era una pentru 10 oameni, iar din supă primeam câte o lingură fiecare, o lingură de 1 kgr. La orele 6 și 11 a. m. și 5 seara ni se aducea bu-

toiu cu supă la poartă, iar la 10 dimineața luam pâinea. Distribuția nu privea pe nemți, o lăsa pe seama noastră.

Fiecare baracă sau chiar mai multe barăci erau sub conducerea unui neamț, de obicei soldat în concediu, care îngrijea — vorba vine — de tot ce ne trebuie, făcea apel și cele lalte, adică conducătorul barăci numit „Kravalvier”. În prima zi după așezarea noastră aci, veni neamțul și ceru oameni pentru pâine. Era mai bine în 10 zile de când pâinea, dispăruse din hrana noastră. S'au repezit vreo 10 camarazi luând și două foi de cort, căci eram 100 oameni și așa știau ei regula de la regiment. Dar lucru a fost mult mai simplu. Trei oameni erau de ajuns: doi purtau câte 3 pâini și cel lalt 4, asta era porția pe o zi, consternare în toate părțile. Greutatea cea mare era împărțirea, cum o împărțim? De obicei se da o pâine la o grupă (10 oameni) și o împărțeau pe cât se putea mai drept. Au fost însă — trebuie să o spunem — unii dintre tâlmaci care în unire cu șefii de baracă au tăiat cele 10 pâini (într'o baracă de 100 oameni) în așa fel ca să le rămână lor o pâine întreagă. Hoția lor s'a simțit imediat și oamenii au început murmura contra tâlmaciului care devenise acum de o îndrăsneală fără margini. Se va zice poate că această hoție se putea aduce la cunoștința comandantului, da, ăsta a fost gândul tuturor, numai că pe comandant nu-l putea vedea. Să fi pornit pe poartă, te isbeai de santinelă, care nu înțelegea și nici nu vrea să înțeleagă ce spui tu.

Fapta era totuși prea nelegiuită ca să fie trecută cu vederea și dacă unii se temeau de cei doi a tot puternici, ca să ridice glasul contra lor, s'a

găsit un oare-care Stan care să-i înfrunte. A eșit omul la raport, la un sub ofițer german ce ne vizita cam des, păstrase pâinea înfășurată într'un ștergar și arătându-i-o i-a spus — în românește — să o vadă ce mică este, pîntru că nu se taie drept. Tălmaciul care însoțea pe ofițer, tălmăci neamțului că, omul se plînge că nu-i ajunge pâinea, că e prea puțină pentru un om, lăsând să înțeleagă că ar fi un fel de protestare față de administrație. Neamțul s'a întunecat, a ridicat glasul și-a vorbit aspru soldatului, ba încă l'a și amenințat cu degetul. «vezi mă, acum te iartă, dar dacă mai îndrăznești să te plîngi are să te pedepsească» a tradus la urmă talmaciul, răsvrătitului. Acest fapt veni să întărească mai mult autoritatea lui și neputința oamenilor de a-și reclama drepturile—atunci când au avut nenorocirea să cadă pe mîna unor asemenea camarazi.

De cele mai multe ori dimineța și seara un fel de apă turbură-verde, dar căldicică forma menu-ul nostru. Nu avea nici grăsime, nici zarzavat nici sare, ci numai firicele de nisip ce se depuneau din belșug pe fundul castronului. La prînz era la fel, îngroșată numai cu puțin mălai, orz, varză, gulii, coji de gulii, cartofi, coji de cartofi, sau un fel de boabe negre, pe cari le numeam mazăre. Îți trebuia foamea pe cari o aveam noi și pe deasupra multă buna voință pentru a mânca. Numai vorbese de rădăcinile ce se puneau la o l'altă în cazanele de mîncare.

Odată pe săptămîna ni se da și oare-care bucățele sau oase de oaie care dădea o slabă nuanță de grăsime și multă aromă acestei mîncări. Ori cum ar fi fost începeam a ne deprinde cu noua noastră hrană, deși ne venea foarte greu

din lipsa de pâine; fuseserăm obișnuiți o viață întreagă să mâncăm totul cu pâinea care acum ne lipsea.

Mâncarea își păstra caracterul ei de supă mai mult sau puțin lungă, pe care noi o botezasem: terci, mazăre, grâuuleț, varză sau gulii. Cantitatea era socotită dela bucătărie oarecum exact, pentru 100 oameni se trimetea tot atâtea linguri (a un Kgr.) din acestea 80 erau zeamă goală, iar restul de 20 mazăre, gulii, coji sau varză. Aceasta reprezenta proporția cea mai fericită și numai la masa de la prânz, căci de obicei numai 10% era «grosime» după cum o numisem noi.

Se înțelege că în timpul împărțirii conținutul butoiului trebuia vânturat, pentru a apuca fiecare câte puțin din bine cuvântata «grosime» alt-fel te sfirșeai de foame. Se vede așa dar cât de importantă era funcțiunea de împărțitor la butoi.

În barca tălmaciului despre care am vorbit, îndeplinea el serviciul de împărțitor, nu putea el negustor în civilitate să nu facă și aci un ghișeft. Apoi vrea omul să trăiască, fie chiar pe spinarea altora. Și cum făcea? da oamenilor lingura cât se putea mai goală și nu apuca de loc din «grosime». În felul acesta lui și încă câtor-va, le rămânea câte 2-3 castroane pe care dacă nu le putea mânca, le vindea în aceeași baracă oamenilor, de la gura căroră le furase, iată ghișeftul.

Trecuse o lună de când căzusem în captivitate, o lună de când în fie care seară ne culcam flămânzi, de când perdusem nădejdea ce o legasem de țara cartofilor. Alături de foame ne mai chinuia și frigul. Deși noaptea dormeam îmbrăcat și înfășurat în pătură, tremuram de mi clănțăneau dinții.

În privința de baracă întunecată și umedă stam toată ziua cu gulerul mantalei ridicat făcând cere în jurul sobei. Toți cei 100 oameni căutau să se încălzească la o singură sobă, ceea ce nu era cu putință. De aci se iseau certuri și chiar imbrânceli, ba o dată era cât p'aci să dărâme sacrul edificiu al sobei, dacă nū intervenea tălmaciul cu autoritatea-i necontestată. Tot erau buni la ceva acești tălmaci. A spus omul cu voce tare și răspicat: «bă-ete de mâine nu mai stă nimeni lângă sobă» afară de d-ta, spuse unul din fundul barăcei. Și așa a fost.

Intr'o bună zi văzurăm și cantina de care se vorbea adesea. Pe un vagonet împins de 2 prizonieri ruși sta țăntoș patronul sfidându-ne cu privire, un neamț slab cu un nas respectabil și cuniște mustăți a căror stărcuri cătău obrasnic în sus. Asta era cantina. Oamenii cumpărau prin gardul de sârmă, ruși serveau, lăsând neamțului numai grija de a încasa banii. Afară de țigări, tutun (de lulea) și coale de foiță (hârtie subțire de ambalat) se mai găsea sare, scrumbie, un fel de 'bonboane cu mentă și cremă de ghetete, numai astea ne mai lipseau. Cumpărăturile terminând-se prăvălia ambulată pornea mai departe pentru a nu reveni de cât pesto 3-4 zile. La cantina lagărului de unde se aprovizionă dugheana această, nu ne era permis să ne ducem, afară de tălmaci cărui i se făcuse această favoare. Cei cari aveau bani, fuma, pentru cei cari nu aveau, era foarte greu să se lipsească de el. Vânzând pâinea pe 40-50 feningi îți puteai cumpăra un pachet de tutun, sau dădeai direct pâinea tălmaciului în schimbul tutunului, cu care se aprovizionase în acest scop.

La împins păcatul pe unul care nu avea bani să fure un pachet de tutun de la un camarad. Contra acestui urât obicei se ridicat toată lumea, mai cu seamă talmaciul, omul vede totdeauna paiul din ochiul altuia. Păgubașul reușind să prindă pe hoț, câți-va orășeni care ne găseam în aceeași baracă, între cari și un domn profesor de liceu, am improvisat un proces în toată regula, pentru a da o pildă celorlalți. Au fost judecatori, procuror, apărători din oficiu și jurați, aceștia din urmă aleși dintre notabilitățile mai în vârstă ale barăcii. Desbaterile procesului au durat până noaptea târziu la lumina unei lumânări. Cu toată pledoria avocaților, jurații au răspuns afirmativ la întrebarea președintelui «este vinovat de furt?» Și atunci sărmanul fur, a fost condamnat la restituirea obiectului furat (căci nu-l consumase pe tot) și după alegere porția de pâine pe a doua zi (cu care urma să se despăgubească păgubașul), sau 2 palme cari urmau să i se aplice tot de păgubaș. Sentința a fost drastică. Incerminatul a optat pentru 2 palme pe care trebuia să le încaseze imediat, dar victima (furtului) într'un acces subit de generozitate — deși până atunci susținuse că trebuie bătut — a renunțat la această satisfacțiune.

Cele 14 zile se terminau și cu ele nădărduiam să punem capăt halului de mizerie în care ne adusesese carantina.

În ajunul plecării noastre am primit niște bucățele de pânză cu numărul fiecăruia, pe cari le-am cusut chiar în acea seară la manta, așa era ordi-nul. Aveam numărul 4592 ceceace însemna că peste 5000 de români suferă de foame în Germania.

A doua zi de dimineață părăseam lagărul IV,

îndreptându-ne spre bae. De bac slavă Domnului, nu ne vâităm, făcuserăm destule, prea multe încă, păduchii se isprăviseră de mult, așa că ne făcea mai mult rău de cât bine. Trebuia să stăm o zi întregă înainte și după bae în frig și în bătaea vântului; pâine uitau să ne dea iar pe butoiul cu mâncare — când se aducea — se da un asalt în toată regula. Era așa de greu să stăpânească 1000 de flămânzi, încât unii reușau să apuce 2 porți și alți nici una. Bine înțeles că nu se risica puțin într'o astfel de întreprindere. Odată prinși în loc de mâncare, primeau porții de pumi, cisme și paturi de armă.

LAGĂRUL V.

Doi km. despărțea baea de lagărul 5, către care ne îndreptam acum. Era în primele zile a lunii Noembrie. Zăpada se topise în unele locuri și îngreuna mersului convoiului, vr'o 800 oameni. Se înoptase când ne-am oprit în fața porței lag. 5 unde ni se spusese că vom urma. Acest lagăr părea a fâgădui zile mai bune. Barăcile deși din scânduri sunt bune, înalte și bine luminate. Paturile lipsesc așa că noaptea din podea se face un singur pat așezându-se saltelele una lângă alta, pentru a se înghesui 120 oameni.

Lagărul 5 este cel mai bun din cele 6 de la Lamsdorf. De altfel el nu a fost construit pentru prizonieri, ci cu mult înainte pentru soldații germani, cari îl locuiesc și acum în cea mai mare parte. Numai 2 secțiuni cu vr'o 20 barăci au fost despărțite pentru prizonierii ruși, unde ni se făcea acum și nouă loc. Dacă în lag. 4 coboram în pământ pentru a intra în baracă, aci trebuiesc urcate 2 trepte. Lumina electrică funcționează și în interiorul barăcilor.

Barăcile erau despărțite la mijlocul lor printr'un zid de scânduri, formând 2 secțiuni A și B cu intrare pe la cele două extermități. În fie care din secțiune intra până la 120 oameni. La intrarea fiecărei secțiuni se găsea un vesti-

bul și o odăiță numită „Kopfstube“ ocupată de tâlnaci, Șef de baracă și încă câțiva gradați.

Cu toată înghesuia la ce strica peste măsură aerul în timpul nopții, puteam dormi cumsecade. Și ce bine mă simteam când după atâtea zile și nopți de trudă, aveam mulțumirea de a mă odihni.

Se va zice poate că acum nu mai aveam de ce ne plânge.

Din cele ce va urma se va vedea unde am ajuns numai după 2—3 luni. Până atunci stomahul îmi aducea aminte în fiecare clipă că sufer. Viața de prizonier e nespuse de amară mai cu seamă în, Germania, țara care prin forță brutală visa să stăpânească lumea. Mi-am amintit de cele scrise în ziare când Germania răspundea Angliei: „Ne flămânziți voi, dar să nu uitați că întâi vor muri de foame cei câte-va sute de mii prizonieri ai voștri“. Acum eram și eu printre cei condamnați la cea mai teribilă moarte, moartea prin foame.

O speranță încolți în sufletele tuturor, să scrim în țară la familiile noastre spre a veni în ajutor. Cred că mai mult pentru a ne amăgi Administrația ne-a dat gratis cărți poștale, în cari ni se indica câte rânduri să scrim, scrisori cari au stat 10 luni în magaziiile lag. ajugând în București după punerea mea în libertate. Erea 15 Noembrie ziua în care am scris acasă această primă carte poștală din captivitate, care cu toată bărbăția și curajul meu, a fost udată de lacrimi amare. Lăsam să se înțeleagă printre rânduri nenorocirea ce m'a izbit și ceream un pachetel de 6 kgr. calculând până la gram, alimentele și tutunul ce trebuia să conție.

Timpul trecea greu. Ziua părea nesfârșită, chinându-ne în neactivitate și foame. Numai când dormeam nu sufeream dar, se întâmpla să mă deștepte câte un vis frumos, cu mese îmbelșugate, pentru a nu mai putea adormi până la ziua. Este adevărat proverbul „flămândul codri visează“.

Afară de micile corvezi de curățenie în interiorul și ju-

rul barăcei nu făceam nimic. Toți eram triști și înfrigurați. Unii coseau câte ceva, alții vorbeau în șoapte și în atmosfera aceasta de tristețe ce plutea peste tot, se auzea cuvântul mântuitor al credinței creștine. Se citea de dimineată până seară cu glas tare Visul Maicei Domnului și alte cărți de rugăciuni ce le aveam după front.

Peste cât-va timp se arătară primele cazuri ale grozavei boli ce a bântuit cu atâta furie o lună, două, mai târziu. Pe fiecare zi cădeau din camarazi de slăbiciune și ameteală, nu-i mai țineau picioarele. Cam în același timp se zvonii că în lag. 6, cu care eram vecini, în câte-va zile au murit vr-o 30 români și că la autopsie. s'a constatat că mâncaseră un fel de iarbă vătămatoare, care le-a pricinuit moartea. Se mai vorbea că românii își vând pâinea pentru tutun și din cauza aceasta se expun morții, un neadevăr grosolau.

Lipsa de hrană cât de puțin substanțială, începea să ne doboare. Supa de dimineată era apă caldă cu puțin mălai, la prânz cu puțin zarzavat și seara dacă în castronul luat de la butoi păseam o lingură de mazăre sau grâu, era în-eru mare.

Pâinea era cu totul ne-îndestulătoare și mai mult pae sau tărățe, scria pe ea 3 kgr. și de-desubt K. K. dar nu cred să fi avut această greutate. Căutau oamenii să o împartă cât mai drept, să nu treacă nici o fărmitură mai mult la unu. Se întrebuița o adevărată artă în tăerea pâinei, artă în care uunii căpătaseră o îndemânare remarcabilă; totuși cât de bine s'ar fi împărțit, mai mult de cât era nu se putea face și tot flămânzi eram.

Tăerea pâinei era un capitol foarte interesant din viața noastră de prizonieri. Văzând un strein cei 10 oameni într'o grupă îngrămădiți într'un colț și cu privirile lacom pironite într'un punct, ar fi crezut că cine știe ce experiență sau descoperire de seamă se face acolo; și nu se făcea altceva, de cât se tăia pâinea zilnică. Cu toate că după părerile tuturor

pâinea se tăia în 10 părți egale. nu puteai lua bucata ori care ai fi vrut. Deși erau de acord până acuma că împărțirea s'a făcut exact, dacă apucați o bucată fără voe, săreau cu toții „nu se poate d-le să iei bucata cea mai mare“. Oamenii în prada foamei începuse a nu mai ști ce vor. Sa întrebuințat tragerea la sort, făcându-se 10 bilețele cu numele oamenilor, se amestecau și la întâmplare se puneau pe bucățile de pâine. Dar spiritele nu s'au potolit până nu s'a introdus cântarul (de precizie?). Când am auzit vorbindu-se de cântar am crezut că e vorba de cântarul obișnuit și mă miram cum a ajuns în lagăr. Omul se adaptează imediat nevoilor. Era vorba de o balanță primitivă formată dintr'un băț la mijlocul căruia se legase o ață pentru a fi în echilibru; la capete creau alte 2 fire de ață prevăzute cu câte o țepușe cari serveau de platane. Cu o bucată de pâine din cele 10 se făcea daraua, tăind sau adăogând cea mai neînsemnată pătrică.

Odată ajunși în posesia pâinei începea o luptă strașnică între foame și voință. Prima îmi ordona să o sfâșii imediat, cealaltă mă îndemna să o ții până la masă să o mănânc eu supă. Stăteam puțin la îndoială, dar imboldul foamei prezente era mai puternic. Cutoate astea mi-am pus de multe ori voință la încercare și am răușit, se înțelege, cu mari sacrificii. Cea mai mare virtute însă pe care am întâlnit-o în lagăr, a fost aceea de a se păstra pâinea până seara, atunci când foamea ne ucidea îngrozitor. virtute pe care numai puțini au atins-o și printre cari mă pot număra și eu. De obicei pâinea se mânca pe loc, se tăia bucățele în castron, în felul acesta nu se perdea nici cât apucă vrabia, se presăra cu sare din delșug și apoi bucățică cu bucățică se dumea cu o lăcomie sălbatecă.

Supă se împărțea în curte, fie vară sau iarnă, acolo trebuia să eșim însoțiți de Kraalvier, în ordine, câte 4 înaintând spre cele 4 butoaie așezate în linie. Lângă fiecare butoi

sta câte un rus bărbos cu lingura în mână, gata să te croiască. Ei făceau serviciul de împărțitori. Se întâmpla mai adeseori ca în butoaie să nu fie aceeași mâncare, într'unul se amestecau rămășițele de ieri, în altul neajungând cantitatea se complectea cu apă rece, așa că noi nu știam cum să potrivim lucrurile mai bine. Nici rușii nu erau de aceeași calitate. Câte unul îți da lingura jumătate goală și dacă spunea ceva, te croia cu lingura în cap, așa mergea. Trebuea noroc și aci, să faci impresie bună rusului, sau să nemerești la un butoi mai plin. Eu învățasem câte-va cuvinte rusești pe care le șopteam cât mai cu căldură rusului, când ajungeam la butoi și impresia nu era totdeauna bună. Coloana înainta încet spre butoi, operația dura mai mult de jumătate oră, și când apropiindu-mă mă izbea aburul cald, mirosul mâncării, mă apuca o neliniște de câine hâmnisit. Nu mai puteam sta pe loc, o forță străină mă impingea înainte. Cum scăpam de la butoi fugeam ca să apuc un scaun din cele 40 ce se găseau în baracă (erau patru mese și patruzeci de scaune).

Adunați în baracă se cerceta cu deamănuntul conținutul castronului și începea schimbul și un fel de negoț: Se da un rest de supă pentru câți-va gologani sau câte-va țigări, sau se da o parte din supă pentru un ciric pe adoua-zi. Prin ciric unii înțelegeau porția de pâine, alții jumătate din ea, iar alții a 4-a parte. Tot porția de pâine o mai numeau și sfert, deși nu era vorba, de un sfert dintr'o pâine, ci de a 10-a parte. În sfârșit se țineau adevărate licitațiuni la fie-care din mese. Strigările se făceau întotdeauna cam astfel: «Care cumpără?». Amatorii se repezeau și târgul se făcea repede. Și

cum în aceste negustorii se găseau și din acei cari în civilitate profesaseră meseria aceasta, îți făcea impresia că te găsești în gura oborului. Uitam pentru un moment unde se află și cu toată însuflețirea da drumul formulelor oratorice obișnuite și nu lăsau la o parte nici trucurile. Scena se petrecea în definitiv între aceleași persoane: de o parte negustorii de târg și de alta oamenii de la țară.

Spre norocul talmaciului, cantina se afla în compania vecină, unde erau numai ruși. Vânzarea nu se făcea de cât la anumite ore și trebuia să mergi cu învoirea nemților și însoțit de un soldat, altfel te oprea santinela. Ori, învoirea aceasta nu o putea avea de cât Avram (talmaciul). În primul rând s'a pus bine cu neamțul care conducea bara noastră. Cum? Acesta-i secretul lui, nu știu, fapt este că, cu neamțul se înțelegea bine. În fiecare dimineată întreba oamenii ce vor să cumpere, era simțitor la suferințele noastre. Făcea listă de tot ce i se da să cumpere și cumpăra în schimbul comisionului pe care îl oprea singur. De exemplu la sare, de care nu ne puteam limpsi: un pachet costa 10 pfenigi, el lua 15, și la drept vorbind nu se mulțumea numai cu atât, din 2 pachete făcea 3, așa că la 20 pfenigi câștiga 25. Tutunul costa 40 pfenigi el lua 50 și așa mai departe. În dorința lui da a servi camarazii a mers și mai departe, da un pachet de tutun unuia care nu avea bani, pentru pâinea de adoua zi. Și găsea în fiecare zi câți-va naivi care se comsimță la oferta lui. Ajunsese cu nerușinarea că de la un timp că nu mai vrea să primească bani pentru tutun, vrea pâine. Dar Avram mânca toată pâinea pe care o strângea în felul acesta? Nu, el

o vindea rușilor flămânzi din compania unde era cantina pe 1—1.50 mărci bucata. Și atunci se va înțelege cum el găsisse mijlocul să strângă și bani, când noi muream de foame. Pilda lui Avram din nenorocire a fost imitată de șeful barăcii. Să făcea o speculă desgustătoare, neomenoasă pe care nu mi-ași fi închipuit-o nici odată în astfel de împrejurări. Dacă unul ar fi îndrăsnit să-și ridice glasul contra lor, era bătut imediat, sau i se purta sâmbetele până găsea motivul de răsbunare. Și motive se găseau destule: Nu s'a șters pe picioare când a intrat în baracă, lăsa ușa deschisă sau o închidea când o găsisse deschisă, se înghesuia lângă sobă... pentru toate acestea era înjurat și Avram nu aștepta decât să-l întrebe de ce l'a înjurat, pentru ca să-l apuce furia, isbindu-l și cu mâinele și cu picioarele. Să putea să închidă geamul pe care el îl deschisese în interesul igienei noastre, aceeași pedeapsă avea. În special pentru delictele comise în pagina igienei, era foarte sever, nu admitea nici o abatere.

În viața civilă, Leibul Avram fusese birjar într'unul din orașele Moldovei, nu știa să scrie nici să citească, dar acum era om mare, era «Dolmetscher». La regimentul lui fusese soldat și se văicărea că ar fi suferit multe, iar acum o spunea pe față, se răsbuna.

Șeful barăcii — însărcinare pe care și-o luase cu consimțământul lui Leibul — era un anume Mircea sergent în regimentul — mi se pare — 30 (Muscel) care după figură cât și după vocabular, părea a fi om de la țară, nu numai că nu căuta să înfrâneze poftetele brutale ale talmaciului, ci alături de el căuta par'că să-și snopească camarazii în bătae. În cele din urmă când Leibul s'a săturat de bătut.

a lăsat toată puterea în mâna șefului, care conștient de atribuțiunea ce-i încredințase, bătea cât pentru doi.

Aceste două figuri, unicele de altfel pe care le-am întâlnit în lagărele din Germania, am aflat în urmă că nu au sfârșit-o bine ¹⁾.

Pe lângă talmaci se mai pripășise și un țigan — barbier făcând pe ordonanța talmaciului și șefului de baracă. Nu aș fi avut nimic de zis contra lui ca țigan, dar cu timpul devenise de o obrăsnicie revoltătoare, ca și cum i s'ar fi convenit și lui o părțică din atot puternicia lui Leib. În scurt timp cu protecția ce avea a răușit să ocupe funcțiunea de bărbier al lagărului în care scop i se încredințase de administrație accesoriile necesare. Drept plată i se da o lingură de supă mai mult. Ajuns la această înaltă demnitate țiganul își puse o bandă albă pe mâneca stângă pe care scria cu creion himic în nemțește, funcțiunea ce ocupă. «Când țiganul a ajuns împărat întâi pe.....» tot așa și el, uitase că trebuia să-și facă serviciul pentru care era plătit, și unde o viață întregă trăise din bacșiși, tot așa făcea și acum. Dacă nu-i dădeai un ban, doi, sau o bucățică de pâine, nu te tunde; sau dacă te tunde mai mult îți rupea părul, iar de ras, ca pe greul dintr'o poesie numai cu apă, zicea că nu are săpun.

* * *

Din țară nu aveam nici o veste și la drept vorbind în halul în care ne găseam, nu prea puteam gândi altceva de cât mâncare. Ne măguleam cu spe-

Un camarad sosit din captivitate în primăvara anului 1919 îmi spusese că sergentul Mircea n'ar fi scăpat de moartea de care se temea atâta, iar Leib Avram ar fi fost arestat la repatriere și trimis în judecata Curții Martiale.

ranța că în curând ne vor sosi mult așteptatele pachete. Până atunci oamenii încercau norocul de a lua două porții de mâncare, căutând a pătrunde pentru a doua oară în convoiul ce înainta spre butoaie. Nemții păzeau bine, dar nici ai noștri nu se lăsau. Era o goană, un fel de vânătoare, un sport cu care se îndeletniceau acești oameni pe mâinile cărora căzusem. Incercarea neizbutind, și asta se întâmpla foarte des, românul era isbit cu patimă. Nu-i vorbă că oamenii noștri, slabi, la prima lovitură cădeau jos, dar nici jos nu erau cruțați de lovituri de cismă și baionetă. Li-se vâra zăpadă pe la guler, sau îi îndesa în vre-un butoi gol, rămânându-i numai picioarele afară, spectacol sfâșietor de dureros, care culmina plăcerea nemților.

Ca să înșelăm foamea în timpul dintre cele trei supe zilnice jucam țintar. Se găsecu în în tot lag. și o pereche de cărți soioase și rupte, dar proprietarul lor fiind om sărac, încasa o mică chirie socotită pe joc sau pe oră. Imi sugeră ideea de a confecționa eu cele 52 cărți de joc din cartoanele pachetelor de țigări, întreprindere în care am reușit asigurându-mi pe lângă renume (?) și mici foloase. Aflându-se în tot lag. de arta cu care executasem prima pereche, m'am pomenit cu o mulțime de comenzi, unele mai avantajoase ca altele, și pentru a face față atâtor cereri, miam luat ca asociat pe camaradul Dinescu — Bucureștean și din acelaș regiment cu mine — care nu era lipsit de oare care talent.

Intr'o săptămână pusesem în circulație vre-o 10 perechi de cărți, pe care le vândusem pentru cât-va gologani sau câte-va țigări perechea. Se juca tabinet, toci, stos etc. In baraca noastră unde nu prea

sé găseau bani, se juca numai 101 pe câte o țigare partida. Capioni aveau pe Gheorghe și Mendel. Gheorghe proprietar și orginar din Oltenița, exercitase mult timp meseria de chelner în Capitală, era un perfect cunoscător al vieții de cafenea. Mendel Bucureștean «get-beget», negustor de haine vechi în strada Lazăr era, sau fusese odată, după cum spunea și coproprietar al unei cafenele din mahalalele Capitalei, unde se juca cărți pe ascuns. Fără îndoială că Mendel era un abil jucător, știa tot felul de glume pe cari le debita cu mult haz în timpul partidelor, dar nu-l întrecea pe Gheorghe. Când îi mergea rău nu te puteai alătura de Mendel, era furios și căuta să se răzbune pe cei din jurul lui, ca și cum ei ar fi fost vinovați. Din contra, când câștiga, căci se întâmpla să și câștige, era vesel și cu mult patos cânta „Nu mai sunt ce-am fost odată”. Intra’devăr nu mai era. Cluj

Mendel și Dinescu făceau patre din același regiment cu mine. Ei se cunoșteau din timpul concentrărilor, eu însă nu-i mai văzusem până la Lamsdorf. Mendel fusese gras odată. După spusele lui Dinescu se prezentase la mobilizare în proporțiuni de un fizic respectabil, nu slab și jigărit cum ajunsese acum. Pe când eu cu Dinescu perdeam, pe fiecare zi nădejdea de a ne mai vedea țara, Mendel, și acesta ●a meritul lui, păstrasé sau se silea să-și păstreze, moralul neatins. Iși făcea caraj când spunea în auzul tuturor că el este voinic, că îi ajunge cât îi dă Nemții și că speră să se vadă acasă în curând. Ii realitate simțea bine cum se perde, căci numai astfel se explica sentimentul de regret ce i se întipărea pe față când cânta „Numai sunt ce-am fost odată”. Mie îmi devenise simpatic numai prin

felul cum îndura trista și mizerabila viață ce duceam și de aceea îi toleram multe, fiind o fire foarte ciudată.

Visul lui Mendel era căsătoria, își închipuia că toți bărbații au murit în război și numai el a rămas flăcău. Își oprise pretențiunile la suma de 60.000 lei, asta trebuia să fie neapărat dota viitoarei lui. În privința aceasta în totdeauna cerea și părerea mea aducându-mi aminte că nu e nici bătrân nici urât. N'aș putea spune că era frumos și cu toate că nu avea mai puțin de 40 ani, nu mă costa nimic să-l încurajez.

Ca om de oraș, Mendel se considera superior camarazilor sai, oameni de la țară și nu vorbea cu ei decât pentru a le da sfaturi sau a le împărtăși câte ceva din cunoștințele sale. Subiectul în jurul căreia se învârtea de obicei discuția era „Războiul European“. După părerea lui Nemții trebuia să ceară pace în câte-va luni, adică în Primă-vara anului 1917 „De Sft. Gheorghe suntem acasă“, asigură el lumea cu toată certitudinea. Nu avea în minte o idee clară, nici o părere îndreptățită, făcea raționamente de o nașivitate copilărească, sau mai bine zis bătea câmpii. Pentru un moment a fost ascultat, cu timpul nu i s'a mai dat nici o atenție, căci în fiecare dimineață începea aceiași poveste aceluiași oameni. Mendel nu sa dat învins, simțea omul nevoea să vorbească și dacă nu-l mai asculta nimeni, propovăduia în pustiu. Ori cum ar fi fost Mendel nu era capabil de răutăți, după cum m'am convins mai târziu când a ajuns tălmăciu.

* * *

Un eveniment nu tocmai plăcut veni să schimbe, în primele zile ale lunii Decembrie, cu desăvârșire

înfățișarea lag. Vr-o 500 ruși fură înghesuiți în câte-va barăci din compania noastră. Popoarele întinsului imperiu Moscovit nu erau tocmai de plâns, numai înbrăcămintea abea se ținea pe trupurile lor. Ereau printre ei tătari, cerkezi, ovrei în sfârșit se găseau oamenii din toate republicele ce avea să iasă mai târziu din sfărâmurile fostului imperiu țarist. Prinși cu un an doi înainte în luptele din Prusia orientală, dela Ivangorod, Minsk, Novo-Georgievsc etc., dăduseră și ei tributul de suferințe și de morți. Acum se întorceau de la fabrici unde lucraseră toată vara.

Germania are cred cei mai mulți prizonieri, pe care îi întrebuințează în toate industriile, înlocuind pe cât se poate brațele sănătoase ale fiilor ei trimiși pe câmpul de luptă. Cu toată lipsa de hrană nemți nu s'au gândit un singur moment să-și lase prizonierii în țările aliaților lor. Pe noi nu ne-au lăsat în Ungaria și o bună parte din cei prinși la Turtucaia și în Dobrogea după un drum de 30 zile, când cu piciorul când cu trenul, au ajuns la Lamsdorf. Deși întreținerea lor este o povoaară pentru Statul german, totuși nu se poate lipsi de aceste brațe care pe o plată neânsemnată muncesc câmpu, în minele de cărbuni, la căiile ferate și tot felul de fabrici. Sunt dați ca bărbieri în locul patronului plecat pe front, ca vizitii, chelnări rândași etc.

Cei mai mulți dintre rușii veniți acum, lucraseră la fabricile de zahăr. Aveau fiecare dintre ei câteva kgr., de zahăr și bani. Trăiți mai bine ca în lagăr și cu rezerva din cufere, veneau să înfrunte foamea pentru câteva luni, alături de noi. De obicei iarna lagărilor sunt înțesate. Se găseau printre

ei oameni buni, firi blânde așa cum i-am găsit în romanele lui Tolstoi, cari se pierdeau însă în masa cea mare grosolană, șireată și brutală. La început păreau bine voitori. Ne-a vorbit despre foametea din Germania (în sensul că totul era cartelat) și despre mersul luptelor pe frontul de Vest, unde nu prea vedeau succese; toate succesele erau pe frontul lor.

Cam în același timp mi se strânsese inima de durere. la șovnul că Capitala scumpei noastre patrii ar fi căzut în mâna dușmanului. La început neavând mijlocul de control, nu m'am încrezut numai în cuvântul neamțului, care ne spuse cu o veselie impertinentă „Bukarest Kaput“ dar din nenorocire vestea se adevări și o întăreau acum și rușii, cari văzuseră manifestațiile de la orașe, sărbătărind victoria armelor teotone, care mai striveau o capitală sub călcăiul lor.

Câțiva d'ai noștri îi acuzau pe ei de dezastul nostru — aceștia erau dintre acei ce luptaseră în Dobrogea împreună cu rușii. Pe fiecare zi ne aduceau câte o veste mai fantastică și numai în dorința de a ne arăta cât suntem noi de mici și ei de puternici. „Dacă sunteți atât de grozavi cum se face că ați mâncat de atâtea ori trântea de la nemți?“, îi întrebau ai noștri. „N'am fost bătuți, ne-am retras din cauza comandanților cari ne-au trădat“, era răspunsul lor.

Intr'o zi veni să ne spue că București este în mâna Românilor, că Nemții cari îl ocupaseră pentru un moment și-au găsit moartea, că totul nu a fost de cât o cursă întinsă nemților de către ruși, planul rusesc, cu rușii nu se joacă nimeni. Să nu

avem grijă, azi sunt destuli ruși în România ca s'o apere. Slabă consulare nu i-a crezut nimeni.

Societatea lor de altfel era plăcută și se putea rezuma în trei cuvinte: Ceai, cântece și jocuri. Nu prea luau în serios regulile împuse de nemți, șef de baracă nu existau la ei și tălmăci era oricare știa câteva cuvinte nemțești. Erau solidari, nu se furau între ei, iar brutalitatea fiind un caracter comun, nu o simțeau de cât alții, noi de pildă.

Câtva timp s'au arătat binevoitori, mai târziu, indiferenți și au terminat prin a ne fi ostili.

Cât timp au avut provizii cântau, jucau, satulul e om bun, mulțumit, iubește toată lumea. Când au început a se termina proviziile au devenit triști, prevăzători, s'au dus cântecile și jocurile. Terminând tot, au devenit arțăgoși, egoiști, nemulțumiți și nenorociți; urau toată lumea. Mai era însă o cauză a înăspririi legăturilor noastre cu ei.

La început când aveau mâncare și bani, cum te prindea un rus singur prin baracă pe la ei, începea să-ți examineze bocancii, pantalonul sau vestonul, să te întoarcă de o parte și pe alta, arătându-ți la urmă banii și punga cu zahăr. În scurt timp hainele rupte ale rușilor, începură a trece în spinarea românilor și invers, schimb la care se mai adăoga 2, 3 mărci și 100—200 grame zahăr. Alarma a fost dată la timp „rușii ne desbracă” și comerțul a încetat. Rezultatul: Când românii intrau la ei erau înjurați și dați afară, când ruși intrau la noi, se petrecea același lucru; Relațiunile diplomatice și comer-

ciale erau rupte, ne aflam în stare de război cu aliați noștri. Rușii ovrei cari nu prea țineau la relațiuni diplomatice și nici nu prea luau în seamă manifestațiile ostile ce li se făceau, — căci nu-i priveau pe ei, ei nu sunt ruși, sunt negustori, — practicau mai departe un fel de comerț, cum s'ar zice de contrabandă.

Cu timpul terminându-se proviziile lor, erau reduși ca și noi la rația nemțească, la lingura de ciorbă, la care nu se uitase până atunci. Bani mai găsindu-se pe la ei nu se scumpeau să plătească până la 2—2¹/₂ mărci bucata de pâine, ceia ce revenea la 25 mărci o pâine sistem K. K. Pâinea avea valoare cea mai mare, ea servea și de unitate monetară sau de apreciere. Nu se zicea câți bani îmi dai pentru cutare lucru, de pildă pentru o pereche de bocanci, se zicea câte porții de pâine îmi dai. Pâinea de obicei o vindeau fumătorii, dar se mai vindea de unii pentru a-și cumpăra sare, o cămașă și altele. Se înțelege că cei ce o vindeau, îi simțeau bine lipsa. Vânzarea acum se făcea direct, fără mijlocirea tâlmaciului, căci rușii erau cu noi. La fiecare pas îți șopteau discret; „ima hleba“. Avram văzându-și tot gheșeful ruinat, se declară și el de odată — din prieten — dușman al rușilor. Nu-i mai primea prin baracă și ceva mai mult, tocmai el, începu a da povește oamenilor să nu-și mai vândă pâinea, că au copii acasă, în sfârșit îl apucă o milă năpraznică de camarazii lui. Ca să desființeze obiceiul acesta Leibn nu făcea altceva toată ziua, de cât pândea, și cum izbutea să prindă pe rus și român la tocmeală, îi smucea pâinea din mână (rusul fugea) și pe român îl lua de guler târându-l — zicea el — spre cancelarie, unde trebuia să fie pedepsit, căci era oprit comerțul cu pâine. Pe drum Leibn — om milos — îl erta, nu-l mai ducea la pedeapsă, dar ca să-l învețe minte pentru viitor, firește, îi oprea pâinea și o

vindea el. Trebuie să ai capul și sufletul lui Leibniz ca să strângi și bani, atunci când te-ai fi mulțumit, să scapi numai cu zile.

Slăbisem îngrozitor. Așa mă mișcam, cu mari eforturi ridicam cele două trepte de la intrarea bărcii. Trăgeam nădejde că cel puțin de Crăciunul lor se vor îndura nemții să ne sature, dar ne-am înșelat și acum în speranțele noastre. Mâncarea și pâinea nu s'a deosebit cu nimic de cele l'alte zile. Dar..... am primit fiecare din noi câte un pachetel (o pungă de hârtie) pe care scria în nemțește «Cadou prizonierilor de război Lag. Lamsdorf de sărbătorile Crăciunului anul, 1916» cu următorul conținut: un pachet cu 10 țigări, un creon, un pieptene, o carte poștală, un săpun — Militär Verwaltung, — un măr, două prăjiturele uscate și o oglindă cu potretul Kaiserului sau a lui Hindenburg, lucruri pe cari le-am fi dat bucuros pe un codru de pâine.

Se zvonea că în lagărul VI mor românii pe capete, mor câte 50—60 pe zi, pe când la noi până acum, deși abia ne mai țineam pe picioare, nu murise de cât 2 — lăsând la o parte pe cei trimiși la spital, despre a căror soartă nu știam nimic.

Lipsa ajunsese atât de nesuferită, foamea atât de chinătoare încât oamenii căutau ceva cu orice preț pe care să-l vâre în stomac, iarbă oasă sau orice s-ar fi găsit, fie în lada de gunoac, fie în butoaiele cu lăaturi. Ca să înșel puțin foamea luasem și eu obiceiul camarazilor de a mânca sare; lingeam ca vitele toată ziua sare. Seara se îngrămădeau toți cu castroanele pe sobă unde se ferbea apă, la care se adăoga puțină sare și apoi se mânca cu lingura. Și ce nu e în stare să facă foamea din om! Dar foamea adevărată, nu numai cuvântul pe care-l luasem și eu în gură de atâtea ori înainte de a o cunoaște. Căine pisică, șoarice dacă s'ar fi găsit prin lag. n'ar fi scăpat nemâncat.

Nemții păreau a nu pricepe starea de înnebunire a acestor oameni, cari ca câinii turbați, cu figurile subte, și învinete, căutau pe jos sau aiurea ceva de mușcat, de mestecat; oamenii cari pentru o bucată de pâine sau o lingură de supă erau în stare să plângă, să râdă, să sară în sus sau să se schimonosească. Ei se făceau că nu pricep toate astea. Ne scoteau iarna pe ger în curte, unde așteptam ore întregi până să vie Feldwebelul să ne ție un discurs hain, întocmai ca un câine mox care te latră. Ne amintea mereu că suntem în „Deutschland“, că suntem prizonieri și că trebuie să ne supunem, ca și cum noi am fi fost liberi, de capul nostru, iar nu cei cari simțeam atât de dureros cătușea lor. El era simbolul disciplinei germane și al militarismului prusac.

De obicei când vorbea de noi ea de a 3-a persoană eram numiți vite. Unul dintre noi casit oți împreună eram numiți porci; spunea de pildă tâlmașului: „spune porcului ăsta să intre înbaracă“. Pentru mâncare întrebuinta cuvântul „fresen“, și foarte adesea se auzea în gura lor „verfluchte bande“, noi eram ăia.

Odată cu căderea Capitalei noastre căzuse în mâinile lor și valea Prahovei cu întreaga bogăție petroliferă, pe care voiau să o exploateze, culegând pe toți cei cari lucraseră la sonde. Pe lângă ei sau dus unii cari numai din nume cunoșteau sondele, ca să scape de moarte. În general simțeau lipsa meseriașilor, numai astfel se explica goana ce ducea în la-găr după ei.

Ajunse în sfârșit până la noi zvonuri despre pacea pe care o propusese în 1916 Kaiserul Europei însângerate. Vestea împreună cu diferite comentarii fusese adusă de Schreiber-ii de la cancelarie (românii). Cei

care purtaseră cuvântul în lag. aveau mare speranță într'o păce apropiată. Mendel a fost primul de la care am aflat și cum el dorea atât de mult să se vadă ginere, aproape că se pregătea de drum. La obiecțiunea mea că pace nu cred să se facă. Neniții fiind până acum învingătorii, ar pune condițiile lor care nu cred că vor fi primite de aliați; Mendel, care nu prea vrea să priceapă toate astea, îmi veni cu 2 argumente pentru a mă convinge că, pacea nu mai putea întârzia: 1) Că un țigan a prezis în bobi că pacea se va face în curând— și 2) acelaș lucru îl spune și altul în cărți, unul care ghi-cește perfect, care p'arcă potrivește viitorul după cele ce spune el, așa că pace trebuie să se facă în curând.

Cele ce au urmat au dovedit că pacea era mult mai departe decât o visă Mendel și o vedeau țiganii în cărțile și bobii lor. Acea se pregătise un cimitir pentru românii de la Lamsdorf. Pământul Germaniei era setos de leșuri și le cerea pe ale noastre.

LAGALUL VI.

Era în ajunul Crăciunului nostru când primirăm ordin să părăsim lag. Asta ne lipsea. Aci cel puțin aveam o locuință bună, unde am fi voit să stăm până la primă-vară. Ne temeam în altă parte de mai rău. Așa a și fost. Am fost trimiși în lag. VI, cel mai ticălos din Lamsdorf. Intram pentru prima oară în el. deși din auzite îl cunoșteam de mult. Am rămas uimit de mizeria în care se afla. Barăcile în pământ—ca în lag., de carantină,— însă mult mai stricte, ude, neluminate. Ușile nu se închideau, ferestrele sparte în curte un noroiu galben în care te îfundai până la glesne; drept latrine, niște gropi care exalau un miros infect. Nici

vitelor nu s'ar fi putut da spre locuit atare barăci. Germanii ni le dădeau nouă. Perdui și ultimul rest de speranță ee mai aveam și cu el înmormântai și nădejdea de a-mi mai vedea țara. Oamenii îngroziiți se învârteau de colo până colo prin mocirla din baracă. Era frig și n'aveam foc. In vâlmășagul acesta zării pe Mendel, eram amândoi triști, ne privirăm lung, el dete din cap în semn de desnădejde și îmi spuse numai atât «oamenii nu erau mulțumiți acolo (lag. 5) uite acum».

Toată noaptea în frig în întuneric și nemâncat, am luptat din răspuțeri să nu fiu dobărât. Spre ziuă am ațipit rezumându-mi capul în palină. Vr-o câți-va au murit printre noi și mai mulți de 20 au luat drumul Lazaretului. Ne trimiseră în altă baracă unde se găseau paturi și ardea focul într-o sobă.

O parte din Românii cari locuiseră până acum 3 zile aci, fuseseră trimiși prin alte lag., pe la lucru, sau la Lazaret, restul la cimitir. Acesta a fost cel mai blestemat lag., aci au murit cei mai mulți. Era greu de aflat numărul zilnic al morților. Unii spuneau că au fost zile în cari s'au îngropat 80 români. In loc de 4 dormeam 8 într'un pat. Eu ocupasem partea de sus a patului de la extremitatea din stânga a barăcii împreună cu Dinescu, Zamfir și Mendel. Zamfir era din același regiment companie și pluton cu mine în aceiași zi căzusem prizonieri. Toți eram cunoștințe vechi. Imi aduc aminte cu groază de timpurile acelea. Frigul ne înebunise. Ocupaserăm câte și 4 partea de sus, adecă etajul patului, crezând că sus va fi mai cald, dar tavanul fiind numai la jumătate metru, tavan dintr-o singură scândură pe care se depusese chiar în noaptea sosirei noastre zăpada de 2 palme, ne înghieta suflarea. Dormeam îmbrăcați, încălțați și îmbrobodiți cu capelul. Nemții ne dăduseră câte 2 pături de fiecare și din ele, 2 puneam dedesubt și șase plus mantalele deasupra, dar era frig, frig do moarte.

De mâncare ce să mai vorbesc, aceeași zeamă când verde când vânăta și nici măcar sărată.

Toate astea se vede că nu erau de ajuns. Printre noi se găseau vre-o câți-va nemți civili, cari vorbeau românește, de fel din Dobrogea. Nu știu dacă erau sau nu soldați, după cum nu pricepeam ce caută printre noi. Acești oamenii cari împărțeau mâncarea și erau atot puternici în lag., băgase spaima în românii cu hoțiile și cu răutatea lor. Tâlhari mai mari ca aceștia nu mi-a fost dat să văd vre'odată. Nu le puteai spune că face o faptă nedreptă, atunci când fura oamenilor mâncarea de la butoi, dreptatea era în mâna lor: ciomagul, cu care lovea în toate părțile. N'am văzut ură mai pătimasă și îndărjire mai sălbatecă, decât a acestora contra noastră. Capul acestei bande, o adevărată fiară, după cât îmi amintesc, se numea Iohan.

Vedeam toate acestea, mă răsvrăteam în mine, oamenii serășneau contra lor. Aș fi putut să le cer socoteală pentru purtarea lor, dar cine oram eu? sunt sigur că nu s'ar fi uitat prea mult la mine și m'ar fi croit. Puteam cu câte-va cuvinte să ridic toată baraca contra lor, oamenii nu așteptau decât un semn, dar m'am stăpânit. Vedeam bine că s'ar fi făcut omor. Ei de altfel nu se dădeau la o parte de la nimic, ereau porniți pe orice. Injurau toți românii și din lag., și din țara românească, aveau poftă să se bată cu toată lumea.

În mijlocul lor am făcut sărbătorile Crăciunului nostru, zile frumoase odată și atât de triste acum. După 4 zile de la sosire nu mă mai țineau picioarele. Am rămas în pat. Eram numai pielea și osul. Devenisem schelet. Inchipuiasc-și oricine dacă niște oamenii astfel hrăniți, puteau locui iarna în acele pivnițe-barăci. Mureau noaptea, mureau ziua, mureau la spital, mureau în drum spre spital, mureau așteptând vizita doctorului. Moarte era unde te întorceai. Două zile am

stat într'un fel lăncezeală, iără să pot gândi ceva. Par'că mă părăsea și foamea.

Primejdia ce ne amenința pe toți se vede că începuse a da de gândit nemților. Vedem, nu că ne dă mâncare mai bună, ci că se anunță în fiecare zi insecpecții medicale. Ahea mă sculni din pat pentru a trece vizita ce se anunțase.

Intr-o baracă anume pregătită dupe timpuri, se afla instalată Infirmeriă. Toți oamenii trebuiau să treacă pe sub privirile unui tânăr medic (militar), care de obicei se uita la picioare să vadă dacă sunt umflate. Dacă nu erau, nu exista pericol, trebuia să aștepti să ți se umfle pentru a fi trimes la spital. Puțin mai tarziu aproape toți ahea își târau picioarele sub greutatea umflătorei, și nu mai erau trimesi. Insași lag., se transformase în spital.

In timpul cât așteptam afară să ne vie rândul să ne înfățișăm reprezentantului medicinei germane, slab și abătut cum eram auzii doi camarazi lângă mine șoptindu-și destul de tare «se duce și asta». Semnele morței se vede că începuseră a se arăta pe fața mea. Mă strecurai în dosul barăcei și névăzut de nimeni imi ștersei pentru a doua oară în captivitate, ochii umeziți de lacrimi. Și câte nu mi-au trecut prin minte în acele câte-va clipe!. Moartea unui om înseamnă atât de puțin acum. De ce n'am murit pe front?... Dar nu murisem încă. Ar fi urât din cale afară ca după atâtea suferințe să-mi las oasele în țara nemțească. Omul speră și trebuie să lupte până în ultimul moment.

Ne ajunsese rândul, intrărăm în baracă. In fund, Doctorul și câți-va sanitari. Alături la o masă un tâlmaci strigă după listă oamenii. Diagnoza era notată imediat. Lazaret, Revier sau lag. 5. Dacă se mai găsea câte unul cu înfățișare de om, era notat pentru lucru. După ce se uita și la mine și se termină tot șirul barăcei noastre, îmi luai curajul de a vorbi doctorului, curaj pe care îl ai numai în anumite momente ale vieței. Ii spusei că sunt bolnav, că nu

mai pot rezista și să mă trimeată la spital. Fie-care din noi putea spune acelaș lucru. El mă privi lung, mă întrebă cu ce mă ocup în civilitate și mă concedia oarecum cuviincios. Era primul neamț cu care vorbisem până atunci.

Probabil că starea de plâns în care mă aflam mișcase puțin sufletul tânărului vlăstar al școalei militariste. Eu făcusem tot ce se putea face în aceste împrejurări. Ce aș fi putut face mai mult? Să țip, să urlu că mor de foame, n'ar fi folosit la nimic. Nu era nimeni care să mă audă și să mă ajute. Toți eram la fel și dacă toți ar fi răcnit... Și apoi încetul cu încetul ast-fel cum am trăit noi, se pierde toată energia, toată puterea de a reacționa și individul ajuns în cele din urmă fără pic de viață, se stinge sau mai bine zis se topește ca o lunare.

Adoua zi după masă mi se făcu cunoscut de la cancelarie să mă pregătesc de plecare. Reușisem să fac să mă schimbe din cadul ăsta și incredibil mai mult grație limbei germane pe care o vorbisem, ei i se atribuia succesul meu. M'am convins mai târziu că le plăcea grozav nemților să te rostestî în limba lor. Pe cât de aspru se purtau cu noi, când le spuneai câte-va cuvinte nemțestî se mai înmuiau. Incurajat de primul meu debut m'am hotărât să nu mai stau în rezervă, ci să speculez cât voi putea, puținele cunoștinți de limba germană ce-mi rămăsese din școală, și cam puțin mi-a rămas. Insoțit de un tâlmaci, părăsii baraca și cu ea pe cei 3 camarazi din regimentul meu. Ajuns la poarta lag. mă vărâi între alți români cari așteptau, toți slabi și prăpădiți. În dreapta porței sunt barăcile corpului de gardă și cancelaria. În stânga un fel de șopron sub care sunt adăpostite câte-va cadavre de soklați români. Numărul lor creștea mereu, chiar acuma sub ochii mei fură aduse pe vagonete două trupuri calde încă. Sărmani oamenii! Mi se strânsese inima de durere. Rămăsei mult timp cu ochii pironiți pe ei într-o visare dureroasă... dar nu visam, văzui bine cum unul din ei

în spasmele morții deschise gura ca și cum ar fi vrut prin de ceva din aer, poate ultimul suflu de viață ce-și lua sborul în clipa acea.

După ce am așteptat mai bine de o oră, iată-ne poruși pe același drum pe care venisem spre lag. 5. Tot ceea-ce făcea nemții pentru a ne îmbunătăți soarta, era o continuă mișcare prin toate lagărele. Eu totuși eram mulțumit că mă scosese din locul acela nefast și mă ducea înapoi în lag. 5.

IARĂȘI ÎN LAGĂRUL V.

Teți cei 80 de oameni cu cari părăseam lag. VI erau niște umbre mișcate de vânt. Unii chiar mai prăpădiți decât mine, fuseseră scoși din spital pentru a face loc altora.

Santinela ne lăsă în fața cancelariei lag. 5 și plecă. Printre noi nu se găsea nici unul care să priceapă nemțește, asta mi-a folosit. Ni sa dat o baracă goală în care eu am rămas tâlmaci. Mă gândii la Avram, la țiganul bărbier și la șeful de baracă despre care am vorbit, ce păcat că nu era nici unul dintre ei printre oamenii mei! Neamțul care conducea baraca noastră era un om sanchiu, dar nu crud. Chiar când dădea câte o palmă la unul întotdeauna o înnemerea dânduasele. Nu fuse se pe front și se temea grozav să nu fie trimis.

Trecerea mea în funcțiune de tâlmaci era mare lucru. Tâlmacii o duceau mai bine. Oameni din jurul meu care nu prea mă luaseră în seamă până atunci, începură a mă privi altfel. Câți-va dintre ei se tot învârteau pe lângă mine șoptindu-mi mereu să-i iau ca ordonanță. Mai toți îmi ziceau d-le Plutonier. Cum ovrei cu tăl-

maei era tot una, cu drept cuvânt, oamenii mă considerau alt-fel.

Înțelegând toate acestea, mă hotărîi să vorbesc imediat cămarazilor mei. Să le știu un fel de discurs-program de modul cum înțeleg eu să conduc baraca. Le-am spus că nu sunt Plutonier ci soldat și încă de cel dispensat, că nu sunt ovrei că, nu am nevoie de ordonanță și altele. O parte din ei mă aprobară imediat, iar alta mă privi cu neîncredere, luând ca false afirmația mea că nu aș fi ovrei. Se vede că o pățise și ei cu talmaciul.

Mă bucuram de funcțiunea ce mi se dăduse din 2 motive, 1) că mă dispensam și pe mine și pe ceilalți de mizeriile ce am fi avut de suferit dacă nenorocirea ar fi făcut ca să dau peste un al doilea Avram și 2) că ceilalți talmaci având porția dublă de mâncare, trebuia să o am și eu.

Oamenii din baraca mea erau după cum am spus, sau eșiți din spital sau veniți din alte lag, unde trăise tot atât de rău. Slăbiți și îmbătrîniți după — numai 2—3 luni de cumplită captivitate, păreau a fi mai repede niște bătrâni trimesi aci spre a-și sfârși zilele, decât ceea ce erau, o armată tânără în care cu câte-va luni înainte își pusese nădejdea o țară întregă. Tristă soartă!

* * *

Dacă câte-va zile ni s'a dat o mâncare mai bună, s'a revenit în scurt timp la tradiționala supă nemțească.

Ceea ce însă și stomacul meu a refuzat să primească, a fost un fel de supă de melci, pe care noi o numeam cu un singur cuvânt «broaște». Era așa de sărată că, chiar dacă te torturam mâncând-o în curînd te apuca o sete pe care nimic nu o putea potoli. Nu puțini dintre cei cari o mâncau erau tri-

meși a doua zi la spital pentru a le scoate apa din stomacul ce se umflase cât un butoi. Și ce apă era în Lamsdorf! Nici măcar o apă bună nu aveam. Era sărată, elocită și de un gust metalic, din cauza căreia desinteria făcea adevărate ravagii.

Contra desinterii Administrația găsi că trebuie să introducă atâta chinină în cazanele de supă, în cât era imposibil de mâncat și dacă până acum nu avea nici un gust, acum era amară ca fierrea.

După 1 Ianuarie eara era în toi, o eamnă cum de 30 de ani nu mai fusese în Germania. Natura părea a fi contra noastră.

Fuserăm trimiși aci la un tratament mai bun și în loc de asta, moartea începu a doborî pe fiecare zi tot mai mulți.

Oamenii în prada foamei continue, căpătase o înfățișare sălbatecă. Aproape nu mă mai puteam înțelege cu ei. Erau ca fiarele cari nemai găsind hrană, sfâșie tot ce le ese în cale. Umblau năuci căutând pe jos, prin lada cu gunoae și făceau toată ziua ocolul bucătăriei.

Bucătăria era acum instalată chiar în curtea comp. noastre și numai pentru noi. Personalul era ales dintre românii și mai mare peste ei — afară de germanii — se afla un anume Stein, prizonier român și el. Nu știu care-i era situațiunea militară, tot-deauna l'am văzut civil. Dacă a făcut ceva bun pentru români ocupând funcțiunea aceasta atât de importantă, nu știu sau cel puțin n'am auzit nimic, afară de brutalitatea cu care își trata camarazii. Când insultele și înjurăturile i s'au părut prea puțin a început cu bătaea și a terminat udând cu apă oamenii cari turbați de foame se apropiau de

bucătărie și îl implorau să-i ajute cu o lingură de supă.

Intr'o bună zi, îl văd și pe Mendel aci, era și el tălmaci. Mendel rămăsese acelaș om, ținea discursuri de dimineată până seară, căutând să convingă oamenii că sunt sătui. Intr'altă zi dau cu ochii și de Zamfir lăutarul, singurul om pe care-l cunoscusem dela regiment, singurul martor al timpului ce mi se părea atât de îndepărtat timpuri fericite de amintirea cărora se lega întreaga noastră campanie Predeal, Brașov, Codlea, Izvoarele, Flămânda, etc..

Eram singurul tălmaci român din acest lagăr. Ceilalți toți erau evrei și printre ei am văzut oamenii destul de cumsecade: Bujes Lazăr, Löbel Filip, Graubard și alții cari nu au fost pentru camarazii lor, ceiace fusese Leibv Avram.

Până la sfârșitul lunii Februarie cât am mai stat în Lamsdorf, n'am întâlnit altceva decât suferință și moarte. Puțini mai rămăsese din cei cu care venisem, restul fusese trimiși la spital sau îngrășau pământul cu leșurile lor. Baraca devenise un loc de ispășire. Nu se auzeau decât gemetele bolnavilor. Câte 5—6 erau luați cu căruța la spital pentru că a doua zi să cadă alții. A mătura baraca era o muncă ce întrecea puterile lor, a-și ridica salteaua din locul unde dormise era un chin. Cine se așeza jos cu greu se mai putea ridica și era destul de greu a întoarce capul și chiar a vorbi. Toată puterea de viață de cugetare se perduse. Eram muribunzi.

Cu tot căstronul de supă ce aveam mai mult, foamea rămânea tot foame și pe zi ce trecea devenea mai groaznică. Organismul meu rezistent

odinioară mă ținea încă pe picioare. Nu trăia în mine decât omul animal, nu mă gândeam decât la mâncare. Uitasem de nult senzația omului sătul. Adesea ori mi se părea că trec printr'un vis urît și mă întrebam; trăisem odată și acum visez, sau trecutul fusese un vis frumos și aceasta era realitatea. Nici odată până atunci nu cugetasem la adevărul ce cuprindea cuvântul rugăciunii «Pâinea noastră cea de toată zilele...», și pâinea ne lipsea.

La scrisorile cele trimesem acasă nu aveam nici un răspuns și nici o putere de a înștința pe cei din țară de torturile la cari suntem supuși. De evadat din lag. n'ar fi fost imposibil, nu era însă cu putință să pui la cale o evadare din nenumărate motive. Fără haine civile, fără bani și pe timp de

* * *

iarnă încotro să apuci!

Fiorii morței neînduplecate ne zguduie pe toți. Mureau românii peste noapte între noi și tot mai mulți. Neamțul când venea dimineața nu mă mai întreba câți oameni ai, ci câți morți sunt.

Muri Piastru Pârvu, murii Văduva și alții a căror nume le-am uitat. Piastru se stinse sărmanul într'o noapte fără să zică un cuvânt, celui ce dormea alături de el. Moartea lui Văduva ne-a impresionat pe toți.

Văduva era un om cam de 40 ani deși părea mult mai bătrân. Nu rămăsese din el decât ruinele din ceace fusese odată. Sărmanul om, se prostise, da buzna în toate părțile. Nu mai auzea nu mai înțelegea nimic. Căuta mâncare. Turbase de foame. Intr'o zi după ce își sorbi pe loc castronul cu supă, se repezi pe butoi și vâra castronul înăuntru. O isbitură de pumn pe care o trimise bravul neamț

în piept, îl făcu să se răstoarne ca un buştean la pământ. Sa sculat greu și gemând de jos, căută cu privirea pe cel care-l lovise și privindu-l lung îl salută sau îi mulțumi cu mâna la capelă. Ce va fi gândit el de a răspuns cu un salut celui care l'a levit? La acest gest al lui, mi-am adus aminte de cuvintele Mântuitorului «iartă-le lor că nu știu ce fac». Neamțul a râs cu poftă de gluma țiganului — cum zicea el românilor — și-i a dat castronul cu mâncare.

Peste 3 zile Văduva a murit și mulți spuneau că de atunci se schimbaseră mult, își trăsese moartea.

În noaptea tristă și friguroasă de Ianuarie nu se auzea decât gemetele și horecăelile muribunzilor. Pe la 4 dimineața ehinurile încetau, muribunzii treceau în lumea de veci. Mantălele și bocancii se opreau de cei lipsiți. Nu era profanare. Pe fiecare îl pândeau aceiași soartă.

Intr'una din barăci era doi camarazi români unul era mai în vârstă decât celalt erau nedespărțiți. Am aflat în urmă că era tatăl și fiul. Soarta făcuse că amândoi să fie prizonieri și să se întâlnească aci la Lamsdorf. Cu învoirea nemților s'au mutat în aceeași baracă. Tatăl a murit cu mângâierea de a avea alături de el până în ultimul moment pe fiul său — nu sa dus la spital ca să nu se despartă. Dragostea cu cari s'au îngrijit reciproc și mai cu seamă a fiului pentru tatăl ce se perdea, a fost atât de mare în cât a mișcat și pe cei din jurul lor, oameni cari în urma celor văzute și suferite, cu greu se mai puteau emoționa.

Pe la sfârșitul lui Ianuarie se anunță vizita

unui General medic, ce puse în mare încurcătură pe nemți, căutând să dea atât lag. cât și oamenilor altă înfățișare. Neamțul barăcei noastre ținea morțiș să prezinte oamenii într'o ținută de paradă. A mers până acolo că a făcut școală cu noi de modul cum trebuia să ne prezentăm. La comanda de «achtung» trebuia nici mai mult nici mai puțin, de cât să înțepenim.

Când credea că totul va eși după dorința lui bătrânul general trecu poarta lagărului. Veni și randul nostru. Uu bătrân militar, un munte de om, intră. Neamțul țipă scurt și pițigăiat comanda de drepți, în limba lui și spuse câte-va cuvinte medicului. În rândurile noastre în loc de o mișcare scurtă se auzi una ce nu se mai termina, ba câți va nici nu s'au putut ridica de jos. Dar nici eei cari de bine de rău formase o linie mai mult în zigzag decât dreaptă, nu rămaseră așa. Trupurile slăbite și gârbovite încep a se mișca ca bătute de vânt, picioarele se înmoae și cu un cuvânt suntem ceeace Kraalvier-ul nostru voia măcar o clipă să fim. Il văd că crâșnește dinți și înghite în sec.

Vizita generalului se prelungeste. Omul științei vrea să-și dea seama de ce se petrece aci, unde totul pare la locul, lui numai oameni mor. Lângă butoaele cu mâncare găsesc pe general însoțit de un doctorant, iar la câți-va pași Stein se obosește să-l convingă că mâncarea este bună, dar oamenii nu se îngrijesc. Generalul se apropie de un camarad și se uită în castronul lui, Soldatul nu se intimidează, trage lingura din buzunar și îi vântură supă, fără să atingă cojile dela fund spunând «e apă, numai

apă cum să ne săturăm, apă, apă» Doctorul deși militar, pare om cu oare care bună voință, se uită cu atenție prin ochelari când la castron când la soldat, vrea să știe ce spune, ce însemnează «apa» pe care o repetă mereu. Eram lângă el și traduc cele spuse, iar soldatul aducând-și aminte că «waser» pe care îl pronunț eu, însemnează apă în nemțește repetă acum «wasser, wasser».

Ori cari vor fi fost concluziunile doctorului general, nu au adus după ele nici o îmbunătățire. Mâncarea a rămas aceeași și numărul morților în loc să scadă, creștea.

Boala care a secerat atâtea vieți tinere de ro-

* * *

mânii (boala de foame) se manifesta printr'o progresivă lipsă de putere, prin umflarea picioarelor în același timp cu învinețirea și diformarea figuri. În fie care zi după supă de dimineață mi-se umflau picioarele până la genuchi, după cea de la prânz umflătura trece în sus. Cu eforturile ce făceam abea mă puteam mișca. Picioarele îmi erau ca de plumb. Cu timpul umflătura trecea la stomah, și oamenii numai puteau merge. În câte zile mureau de foame.

Venind iarna cu înghețurile nu se mai găsea nici iarbă, nici coji, nici oase căci toate acestea se mâncau. Oasele de pește (sărat) de cal, de oare, pentru a putea fi mâncate se ardeau pe sobă. Și dacă câte unul putea scăpa cu multă dibăcie pela bucătăriile nemților, se repezea pe hârdăul cu lături, își umplea nelipsitul sac cu cartofi cloțiți, cu coji de cartofi, cu carne stricată și tot felul de lături. Toate acestea erau dorite în acele cumplite vremuri de fomete. Căuta românul cu tot chipul să scape cu zile, săși mai vadă odată țara, să mă nance bine până la săturare și apoi să moară.

Afară de Zamfir mai erau 2 lăutari din Vlașca, cari nu știu prin ce împrejurare aveau și viorile cu ei. Țigani s'ar fi prăpădit dacă nu puneau mâna pe scripcă. Când i-a răsbit foamea au început a cânta butoiului și din gură și din scripcă «Margareto îngerăș iubit» melodie deși nepotrivită cu timpurile acelea — numai de iubit nu ne ardea — totuși sunetele, accentele ce eșau din gură și scripcă lor, nu semănau de loc a amor și neîncredere. Erau un țipăt de disperare, văicărerile unui suflet necăjit ce par'că striga «Aoleu nu mă lăsați că mor de foame» și nemții oamenii civilizați și amatori de artă și simfonii exotice se lăsau să mai fie ciupiți cu puțină supă.

┌ Vorbeam adesea cu oamenii noștri, cari nu puteau înțelege această țară cu un astfel de popor. Ce văzusem din Germania ne dăduse impresia că poporul care a creat toate astea prin muncă și pricepere, trebuie să fie civilizată. Civilizația lor vedeam cum ne omoară. Oare ei vor merge până la urmă cu chinul ăsta? Vor să ne distrugă pe toți?. Eram inamicii lui prinși în luptă și dacă după vechile legi barbare prizonierii puteau fi uciși sau luați selavi o viață întreagă, nemții par a fi rămas la aceleași principii; deși teoretic au admis convențiunile internaționale unde, se scrie multe.

In aceeași baracă cu mine veni și un domn plutonier magistrat stagiar în civilitate cu care, vorbind îmi mai înduleai suferințele. Impreună cu el am lăsat pe peretele (scândură) al barăcei amintirea trecerii noastre pe acolo Neamțul care conducea baraca noastră puse ochii pe cojocul lui și nu sa lăsat până nu i la dat sau

mai bine zis i l-a furat. Pe lângă purtarea lor neomenoasă soldații germanii nu treceau în fața noastră nici drept oamenii cinstiți, așa cum auzisem vorbindu-se. Se dădea la tot felul de ghoșefturi și erau foarte îndemânateci în a băga mâinele prin ranițele noastre. Aveau o deosebită simpatie pentru opinci și foi de cort. Kraalvier-ul barăcei noastre care nu-mi făcuse o impresie tocmai rea la început se pricepea de minune la furat. Tot Pam prins într'o zi și rezultatul a fost că am căzut în disgrația lui, după ce îmi făcuse grația de ami da mie și la încă 5 camarazi odăița numită Kopfstube.

Gheorghe era numele unuia dintre aceștia cinci un om de ispravă care nu pierd. Știa să se învârtească chiar și în lagăr. Era mititel și sprinten, nu-i dădea 20 ani deși era însurat și lăsase acasă pe lângă nevastă și 2 moștenitori. Gheorghe era băiat deștept, simpatie și mai avea darul de a povesti frumos. De câte ori nu-l puneam să ne istorisească câte o snoavă adevărată din viața lui, și ne istorisea cu farmecul și humorul povestitorului de la țară. De obicei ne povestea din pățaniile lui cu prima nevastă, căci Gheorghe era însurat pentru a doua oară. Aproape în fie care zi păcălea pe nemți și le mai lua o porție de mâncare, adică îi mai eșa Vlașca și Teleorman. Doară era dintr'un sat din Teleorman. Stein îl cam luase la ochi și Gheorghe nu s'a descurajat. Vrea omul să trăiască cu ori ce preț, în ciuda lui Stein.

La 3—4 zile venea la bucătărie proviziile. Gheorghe era acolo se făcea că ajută. Când îi venea bine — și îi venea întotdeauna — dispărea cu câte

ceva, fără să fie văzut. Intr'o seară veni cu un săcușor plin de cartofi. Intr'o alta ne pomenim cu el că intră speriat, se uita în toate părțile și când se asigură că nu este nici un strein spuse «uite ce am făcut» și scoase de sub manta o bucată de carne cât toate zilele. Am rămas incredențiți în primul moment. Dar nu era timp de pierdut, am ascuns-o cât mai bine sub pături și așteptarăm liniștiți momentul când trebuia să începem. După cum era regula la ora 10 din noapte se auzi pașii greoi ai postului care venea să stingă lumina. O stinse și spusese ceva răstit, el știe ce, noi nici nu suflăm. Pe la miezul nopții astuparăm cu pături fereastra, dădurăm drumiul luminei și începurăm prepararea prăzei. La fie care înghițitură, ca la pâharele cu vin, inclinam în sănătatea lui Gheorghe și râdeam pe înfundate de păcăleala trasă nemților. Dacă ar fi știut, dacă ne-ar fi prins, ar fi fost în stare să ne îpuște, dar nu ne-a prins și până în dimineață a fiert în ligheane carnea de cal și a fost mâneată cu oase cu tot. Am fi fost în stare să mâncăm un cal întreg.

Printre personalul administrației se găsea și un «unteroffizier» o adevărată brută, care schilcdise românii în bătae, — pe conștiința lui apăsa și Văduva. Acest măcelar — meseria lui civilă — se simțea cu atât mai satisfăcut cu cât rupea mai multe ciomege pe spinarea românilor. De obicei el supraveghea împărțirea supei și atunci își desfășura toate aptitudinile sale de cavalier teuton. Cu toate acestea avea și momente de generozitate, lăsând butoiul cu un rest de supă pe mâna «țiganilor»

(românilor). Pentru aceste câte-va linguri de mâncare se petreceau scene cu adevărat tragi-comice. În așa stare ne adusese civilizația germană. O oră sau două butoiul trecea prin mâinile oamenilor, fără ca vr'unul să poată apuca o lingură. Câți-va cari rămâneau la urmă dădeau lupta decisivă — vrând ca toți să-și umple castroanele deodată, ceea ce nu se putea. Ca să facă lucrul acesta pe rând câte unul, nu o admiteau tot ei. Și atunci trudiți de atâta muncă zadarnică și ca să se isprăvească odată, butoiul era răsturnat. Supa se scurgea pe noroiul înghețat și de acolo era sorbită cu gura sau strânsă cu pumnii.—Eram nebuni de foame. Neamțul văzuse reprezentăția, pleca satisfăcut.

BĂILE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Acolo unde am putut cunoaște mai bine felul barbar de a se purta al nemților, a fost la bae.

Construite din scânduri și după un anumit plan, băile serveau unele numai pentru duș, altele pentru duș și desinfecție.

La Lamsdorf erau două băi pe cari le numisem cea mică și cea mare; aceasta din urmă servea și pentru desinfecție.

De obicei la timpul hotărît, pornea întreg lagărul—peste 1000— prizonieri cei mai mulți români, mai puțini ruși și câțiva francezi. Bae nu putea face odată toată lumea. Se făcea pe rând câte 100 persoane, restul trebuia să aștepte. La rândul lor cei cari făcuseră trebuia iarăși să aștepte pe ceilalți pentru a pleca împreună. Așa voiau Germanii. Găsiseră ei mijlocul de tortură și fără bătaie, trimețându-ne, cât mai des la bae. Așteptarea aceasta de o jumătate zi înainte și după bae în frigul lui Ianuarie, întrecea orice răutate.

În timpul cât ne desbrăcăm sau ne îmbrăcam Nemții deschideau larg și încet ușile în toate părțile. Oamenii lipsiți de putere umblau încet, Nemții îi îndemnau cu cravașa «los, los» și am văzut — de neînchipuit — român despuiat asvârlit afară de ei în luna lui Ianuarie, pentru a se îmbrăca acolo mai repede. Dacă baeta era cu desinfecție nenorocirea era și mai mare, căci se încureau efectele și mai cu seamă se furau, fie de rușii cari erau în serviciul băci; fie de Nemții. Unuia i s'a furat toate hainele și pe un ger strașnic s'a întors la baracă într'un costum foarte sumar; omul acesta în câteva zile a murit.

În astfel de condițiuni făcută baeta, departe de a fi igienică dădea rezultate cu totul contrarii și imediate. Câți nu și-au găsit moartea pe urma lor! și câți nu au murit chiar acolo desbrăcați! Și aceștia pe cari Nemții îi svârleau să se îmbrace afară nu mai erau oameni, erau schelete pe cari atârna o piele vântată plină de abcesuri. Numai picioarele erau la toți groase, umflate, pe cari pielea lucioasă sta gata să plesnească. Era înfiorător să privești aceste fantome în toată goliciunea corpului mișcându-se prin baeta. Era înfiorător pentru alții poate, pentru nemți nu, ei nici nu se înfiorau nici nu le era milă, îmbrăncea și lovea cu cravașa fără să-le tremure mâna. Cel mai înfiorător spectacol pe care l-am văzut vre'o dată a fost cel dela băile din Lamsdorf, unde cred că s'ar fi putut inspira un al doilea Dante pentru a scrie un al doilea infern.

Înainte de a se face desinfecția hainelor; sau mai bine zis pentru a ști dacă trebuie să se facă desinfecțarea, ne căntau rufele de păduchi. Într'o baracă lungă sta un cordon de nemți la mijlocul ei, pe o ușă intram și trebuia să ajungem la ei desbrăcați până la brâu, căntau rufele de insecte și pe ușa cealaltă trebuia să ești îmbrăcat ori desbrăcat, numai să ești. Nu te lăsa un minut să te oprești. Chiar dacă ai fi fost Fritzo Frigoli tot nu puteai într'un interval de câți-va pași



să te îmbraci; că erau multe: 2 cămăși, 2 flanele, veston și mai știi eu ce. O garderobă întreagă se îmbrăca din cauza frigului. La ușa de țășire era un robinet de apă și unui neamț îi veni infama idee de a ne stropi cu apă cândl se înghețuiau mai mulți la ușa. Ce-i păsa neamțului că apa ne îngheață rufele, prizonierii sunt datori să rabde ori-ce, după concepția lor. De altfel ei râdeau, nu o făceau din răutate ci din glumă, viața este atât de monotona în lagăr chiar și pentru ei încât căuta să se distreze cu orice preț, fie chiar pe pielea noastră.

Acestea fiind o parte din mizeriile ce ni se făceau la bae, oamenii se îngrozeau numai când auzeau vorbindu-se de ea, și cu drept cuvânt. O frică cu adevărat de moarte inspira tuturor când ni se anunța acest trist capitol din viața noastră de prizonieri — vorbese pe timp de iarnă—.

* * *

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pe la 20 Februarie părăsii împreună cu toți românii și pentru totdeauna lag. 5. Ne-am îndreptat spre baea cea mare. Convoiul mergea încet, abea se târa prin zăpada până la genuchi și pe un ger strașnic. Nemții îndemneau cu cisma pe cei cari căzuseră jos. A trebuit să se aducă vagonete pentru a-i culege după drum. Eu deși cu mare greutate îmi duceam picioarele umflate, am împins la un vagonet încărcat cu 3 bolnavi. S'au găsit și nemți care să măture zăpada, târind de picioare câteva sute de metri niște nenorociți cari își trăgeau sufletul. În 2 ore am făcut 2 Km. Tabloul îmi amintea Pohod na Sibir.

Baea făcută atunci nu o voi uita niciodată. Pe lângă duș ni s'au desinfectat și hainele pentru a o simți mai bine. În seara aceea n'am mai mâncat, baea s'a prelungit până la 12 din noapte.

De aci ne duseră în lagărul 3 golit de câte-va zile. Pe întuneric am intrat într-o pivniță-baracă înghețată unde se

ațatase focul în sobă, dar cine putea răși până la ea și ce căldură putea da? Am făcut câți-va pași fără să văd unde cale și m'am trântit cu spina în raniță, pe podeaua înghețată. Nu mi-am putut da seama cu cine eram și ce s'a petrecut peste noapte, am auzit numai gemete, vaete și înjurături. Dimineața văzui că 4 dintr'ai noștri erau țepeni. În celelalte barăci la fel sau mai rău. Peste 3 zile am pornit spre Mannheim.

LAGARUL MANNHEIM

În 2 zile și 2 nopți de drum cu trenul, am parcurs distanța de la Lamsdorff până la Mannheim. Ce să mai pomenesc despre chinurile acele nenorocite călătorii.!

Lăsasem la Lansdorff iarna în toată puterea ei și aci în apropiere de malul Rinului, totul se schimbă ca prin farmec. La Mannheim este primăvară, cer senin și soare. Vedem soarele, pe care nu știu să-l mai fi văzut vr-o dată, de când călcaseam pământul Germaniei.

Se cunoaște că ne aflăm în marginea unui oraș mare. În adevăr Mannheim este un oraș cu o populație ce trece de 200.000 locuitori și este cel mai important centru industrial din Baden. În fața rampei se află o fabrică, deasupra căreia pe o tablă enormă stă scris «Brown-Boveri» firmă pe care îmi amintesc că am văzut-o în București, mai încolo altă fabrică și în depărtare nu oraș întreg de uzine.

Lagărul este chiar lângă drumul de fer, un orașel construit din scânduri. În mijlocul lagărului stă ridicat un turn pătrat în care se află instalat un ceas uriaș cu 4 fețe; după el se mișcă tot il în

lagăr. Intrând în acest orașel, parcurgem mai multe străzi, — fie care cu numele lor: Lazarettweg, Hauptweg, Mittelweg etc, — sub privirile bine voitoare ale aliaților noștri Francezi, care ne urează bun venit. În curtea comp. 9-a unde suntem instalați, aflăm la urmărătoare că unul dintre noi lipsește, murise în tren.

În apropierea noastră se simțea viață și activitate.

Automobile și tramvae electrice treceau chiar pe lângă lagăr. Vedem oameni civili, femei și copii cari se apropiau de sârmă, să ne privească. Scăpasem de pustiul de la Lamsdorff unde luni de zile nici o ființă omenească nu se zărise și nici un semn de viață, afară de privirile întunecate și vrajmașe ale soldaților germani.

O viață nouă începem și sperația încolți în sufletele noastre, simțindu-ne alături de francezi.

Companiile sunt separate între ele tot prin garduri de sârmă, printre care se plimbă aceiași sentinelă ca și la Lamsdorff.

Fie care companie are 8 barăci afară de bucătărie și cancelarie. Din ele noi ocupăm 5, rușii 2 iar a 8-a este sala de teatru.

Aflu că comitetul francez sa convocat imediat și-a decis să ne ajute. În aceeași seară intră în compania noastră câți-va saci, în care prinzându-se de veste că sunt pesmeți, sunt luați cu asalt de ai noștri.

A doua zi, Duminică, sosește comitetul prizonierilor francezi în cap cu președintele Dubois un Adjoudant de Chasseur alpin. Din mâna lor am primit fie-care pesmeți, chocolată, sardele, macaroane etc, Era pentru prima oară, după atâtea luni

de lipsuri grozave când ni se întindea o mână de ajutor. La despărțire a fost atâta entusiasm încât sa strigat «Trăiască Franța» și să răspuns «vive la Roumanie» nemții n'au auzit.

Dumineca aceea a fost întradevăr o zi frumoasă și plină de speranțe. Românii sătui se înviorară. Gândurile noastre își ia sborul departe spre scumpă noastră țară..... dar nostalgia nu ținu mult. Din baracă se aud melodii românești însoțite de röpotele horei. Toți se reped înăuntru și nemai încâpând, se mută hora afară, o horă cât curtea de mare. Pământul nemțesc e bătut în cadența danțurilor românești, iar în văzduh se ridică chiotele flăcăilor noștri.

S'au mirat Francezi cum în 24 ore ne am putut schimba atât de mult. Nici chiar nemții nu ne au tulburat cu nimic buna dispoziție.

Dar mulți lipseau dintre noi. Oboseala și frigul celor 2 zile de drum, fusese prea mult pentru sărmanii noștri camarazi, slăbiți de foame și mizerie. Erau la spital.

După câte-va zile, desinteria începu a bântui printre noi. Nemții ne aplică carantina cea mai strictă. Opresc la cancelarie pesmeți ce ne mai dăruise Francezi. Pesmeți zic ei sunt cauza desinteriei. Poate că aveau dreptate. Nu aveau însă dreptate când consutaau la fie care cafea — și sunt atâtea pe zi — din pesmeții noștri.

Eu am luat loc în baraca zisă a sergenților pentru că era ocupată în cea mai mare parte din gradați, printre ei funcționari, negustori și meseriași, cari împreuna cu Șeful barăci, Plutonierul T. Voiculescu din Caracal, căutam a ridica moralul

camarazilor noștri atât de scăzut din cauza suferințelor.

Atot puternicia tâlmacilor a dispărut. Cu limba germană nu mai puteai face nimic. Lagărul Mannheim este un lagăr populat în cea mai mare parte de Francezi, deși se mai găsesc câte-va sute de ruși, de Englezi și prea puțini Belgieni. Români în număr de 600. intrau acum pentru prima oară. Chiar și din nemți vorbesc limba franceză. Ca să trăiești mai bine, trebuie să cunoști limba franceză.

* * *

Francezii popor inteligent, cu firea lor aplică spre frumos și artă, ei cari au avut teatru și în tranșee, nu se putea rezuma la viața dobitocească de lagăr cu toată monotonia ei. Au căpătat consintământul germanilor de a transforma o baracă în teatru. Un astfel de teatru se găsește chiar în compania noastră, după cum am spus.

A doua zi după instalarea noastră, mă roade curiozitatea, trebuie să văd teatrul.

Intru pe o ușă din fund, pe care o găsesc deschisă. Sunt în culise, nu găsesc pe nimeni. La dreapta o scară de câte-va trepte sue pe scenă. Încă câți-va pași deschid o ușă și văd că sunt în sală. Îmi ese înainte un camarad francez, căruia mă prezintă. Este directorul teatrului. Se apropie de noi un alt camarad francez mărunțel cu cioc, pe cap cu beretă, un adevărat boem, e Borel pictorul teatrului. Rămân surprinși că vorbesc limba lor.

Cu multă bună voință mi se dă toate explicațiunile, îmi arată costumuri, decoruri, piano etc.

Teatrul este întreținut de francezi. Au stărunit mult până au obținut baraca, dar nemții nu voiau cu nici un ehip să le permită a strica dușumeaua pentru ridicarea scenei. Francezii cu yoe, fără yoe

Într-o zi sus cu dușumeaua, au ridicat-o aproape un metru. În fața faptului împlinit, penții nu mai au avut ce face. Teatrul are și-o bogată bibliotecă, în care găsește aproape toate piesele franțuzești care s'au jucat în ultimii ani pe scenele noastre și care se înțelege, nu s'au putut juca în lagăr. Directorul teatrului un om cam de 30—32 ani, foarte simpatie și inteligent este un amator de teatru, fără să-l fi profesat vr'o dată. De la el aflu vești importante: China a rupt relațiile cu germania, America este pe cale de a-i declara război.

Viața incontestabil mai bună care începe din Mannheim are o influență bine făcătoare asupra noastră. Incep a mă reculege. Pare că m'am deșteptat dintr'un vis urât sub impresia căruia sunt încă. În mintea mea este un haos. Mai bine de jumătate an nu trăise în mine de cât omul animal. Ori ce sentimente și porniri firești omului, amorțite în noi. Cea mai încercată însă dintre toate facultățile creierului nostru, este memoria. Un val de nepătruns mă desparte pe mine de acum, de cel din'ainte de război. Firul, continuitatea amintirilor nu o pot duce de cât până la plecarea mea pe front. Mai departe nu pot străbate. Am uitat cu deosebire numele proprii, chiar și a persoanelor cu care fusesem în deaproape legături. Abea îmi aminteam strada și numărul casei unde stau; de sigur că așa fi uitat-o, dacă 14 ani nu m'ar fi legat de aceiași adresă. În discuțiunile pe cari le aveam cu Francezii fie din istoria Franței, fie din literatura ei, mă simțeam foarte incurcat constatând acest fenomen curios al uitării, chiar și a faptelor pe care le cunoscusem destul de bine odată. Fenomenul acesta al pierderii memoriei a fost simțit

dă toți prizonieri, în proporția mizeriei prin care au trecut. Dar în fie care zi făceam un pas înainte străbătând, mai mult pe dibuite, întunericul din mintea mea.

La câteva zile după sosirea noastră vremea se înăspri. Deși eram în Martie, începuse să se fulguiască a ninsoare. Românii în glumă spuneau că ei aduseseră iarna. Măș fi simțit relativ bine dacă un abces în spate, n'ar fi început să mă chinue. Nu fusesem, se vede, destul de tare ca să suport drumul și apoi hrana proastă și neândestulătoare, contribuise la boala ce mă neliniștea. Nici ziua, nici noaptea nu puteam dormi de dureri și cu toate îngrijirile mele, abcesul lua proporțiuni neobiceiuit de mari. Numai puteam merge, dar încă să i-au drepti în fața Plutonierului German, comandantul companiei noastre. El a prezis că este vorba de un act de indisciplină din partea mea, pe care căutam să-l justifice cu un abces. Neamțul a ținut să se convingă dacă nu cumva am vrut să-l trag pe sfoară. Iam arătat partea bolnavă și mi-a recomandat infirmeria pe adoua zi. Și a trebuit să mă duc.

Infirmeria este instalată într-o baracă specială la extremitatea lagărului, alături de Lazarett. Aci se examinează în fie care zi toți bolnavii lagărului de un Medic Ofițer German secondat de un Medic prizonier rus. Bolnavii cari au nevoie de o îngrijire serioasă sunt trimiși, după prescripția lui, la Spital, cei mai ușor bolnavi sunt reținuți în cele 20—30 paturi dela Infirmerie, iar restul, cari au nevoie de un pansament, o chinină, o aspirină stau la companie și vin dimineța la tratament.

Printre francezii cu cari mă întâlnesc la infirmerie fac cunoștințe și leg adevărate prietenii. Sunt

aproape singurul dintre români care o rup franțuzește, așa că sunt asaltat cu întrebări din toate părțile. Unde au căzut prizonier, de cât timp, câte regimente aveau, cum s'au purtat «Bochi-i» cu noi etc. Doi dintre ei însă, îmi devin din acea zi adevărați prieteni, Henri Souchet și infirmierul Roujol.

Cu tot pansamentul pe care mi-l-a făcut amicul Roujol, abcesul mergea din ce în ce mai rău, încât la a-2-a vizită Doctorul mă reținu la Infirmerie. Mi-a venit foarte greu să mă despart de camarazii mei cu cari trecusem prin momente atât de grele, dar în interesul sănătății mele trebuia.

Două zeci și una de zile am stat în infirmerie. Am fost operat și în urmă îngrijit de amicul Roujol cum nu se putea mai bine, totuși starea mea fizică în loc să se îmbunătățească devenea din ce în ce mai rea. Nu-i vorba că afară de modul conștiincios cum eram îngrijit, nu mă bucuram de nici o favoare stând la infirmerie, aveam aceiași hrană cași la companie, de unde o și primeam. Francezii oricât de mult ar fi dorit să ne ajute, lă era imposibil ca dintr'al lor să ne hrănească și pe noi. Eu, cel puțin, n'ar mai fi fost cu puțință să mor de foame, dar asta nu însemna că aveam o masă suficientă și substanțială în fie care zi, cum s'ar fi cuvenit unui bolnav. Și apoi noi, Români de frica morții și din cauza lipsei ce îndurasem, mâncam, unul cât 5 francezi.

Camaradul H. Souchet cu care abea mă împrietenisem mă vizită de mai multe ori la infirmerie și când nu a putut veni el mi-a trimis câte un pachetel însoțit de câte o scrisorică în care mă mângâia. Iată ce îmi serie, între altele, în una din aceste serisori..... «Pour vous je vous souhaite un

prompt rétablissement, la vie n'étant déjà pas trop gaie ici, s'il faut en plus être malade ou souffrant cela devient intolérable. Réagissez surtout ne vous laissez pas abattre, courage, patience, songez à votre camarade Souchet qui à près de 32 mois de captivité et qu'aucun événement tel qu'il soit n'a jamais abattu. Ayez une très grande confiance dans l'avenir, car avec un esprit optimiste l'on se trouve toujours plus heureux. Suivez les principes bien français qui vous disent. Du courage, Encore du courage Toujours du Courage. Votre tout dévoué etc.

* * *

Sosi și Paștele. Era așa-de frig, că am fi putut spune că e crăciunul. Intr-o chipă străbat cu mîntea cele 2000 km. până în țara mea și în zadar mă trudesc să văd locurile scumpe. Nu pot să-mi închipui țara pe care o știu, de când am deschis ochii liberă, sub ocupație dușmană. Deși sărbătoarea Invierei Mântuitorului a fost o zi ca toate celelalte pentru Germani, pentru mine însă a avut toată sfințenia și mărăția de altă dată. Oamenii, baraka și însuși lagărul mi-au părut că au îmbrăcat haina sărbătoarei.

Boala mea se agrava, mă chinuiam de dureri în febră. Termometrul îmi arăta în fie care seară că am aproape 40°. Doctorul văzându-mă a fost de părere că trebuie să mi se facă a doua operație la Lazarett.

Lazarettul (Spitalul) este alături de Infirmerie. În mijlocul unei curți destul de mare, sunt înșirate 10 barăci, două câte două, în linie dreaptă. Prima bucătăria, a doua morga (sala de autopsie), a treia cancelaria, a patra secția chirurgicală în care este despărțită și sala de operații, dela a cincea încep celelalte boli, afară de tuberculoși și sifilitici, cari

ocup ultimile 2 barăci. Intreaga curte este plantată cu zarzavaturi, din care vom mânca mai târziu.

În ziua de 13 Aprilie trec poarta Lazaretului. Înainte de a fi instalat în baraca IV (secția chirurgicală) fac — din ordin — o baie de puțină și acolo îmi rad barba. Ea (barba) văzuse lumina zilei pe front. Cu ea mă târâsem prin pământul tranșeei și suferisem asperitățile campaniei, de aceea era aspră. Ea fusese apoi martoră la toate amărăciunile captivității de până acum și de aceea începuse a albi. În ochii mei luase o însemnătate istorică și mi-a părut rău în urmă că am sacrificat o dintr'un capriciu.

În baracă sunt instalat între francezi. Am sonieră, saltea, pernă și cearșaf. De 9 luni nu mă odihnisem într'un astfel de pat. Mâncarea este mai bună decât la companie. Aproape jumătate din paturi sunt ocupate de români. Picioare umflate cu tăeturi, brațele la fel, degete tăiate, abcesuri pe mâini, pe corp, etc., sunt boălele românilor. Toți sunt slabi și prăpădiți, unul dintre ei însă este un adevărat schelet. Se numește Petre. O fire blândă și foarte simpatcă, de adevărat român. Petre a fost adus la spital pe targă. I s'a tăiat câte un deget dela fiecare picior în aceeași zi, fără să fie adormit — ceeace francezii nu puteau erla medicului. — Din cauză slăbiciunii neînchipuite, Petre fusese de toți socotit ca și mort, nu era nici o speranță de scăpare, și cu toate astea Petre a scăpat. Ceeace s'a petrecut cu el, a fost un fenomen, însă nătoșirea lui a fost un adevărat fenomen, de aceea francezii l'au și numit «omul fenomen».

Pe lângă Petre s'a vindecat mai toți românii din secția chirurgicală — numai unul a murit —

cât am stat eu în spital și aceasta datorită în mare parte camarazilor francezi ¹⁾, cărora nu le-am putut mulțumi îndeajuns. De altfel atât noi cât și francezii — eu cari evident nemții se purtau mai bine — n'am fi avut nimic de zis contra personalului medical al barăcii noastre, cari încep cu medicul și-au făcut conștiincios datoria și s'au purtat omeneste. Dar în baraca asta nu era toți românii de la spital. Cei mai mulți, cu picioarele și pânțele umflate, slăbiți de foame și isbiți tuberculoză erau adunați într'o baracă aparte, fără se se bucura de un tratament serios, fie din lipsă de medicamente, fie din reaua voință sau nepriceperea medicului de boale interne, care de alt-fel era o fire brutală. Bolnavii aceștia au murit aproape toți.

Am suferit mult, foarte mult, dar ma'm strecurat în așa fel fără a lăsa să se vadă suferințele mele și m-am vindecat după 3 luni de spital. Dacă Medicul ar fi știut că eu în fie care dimineață am o temperatură ce trecea de 38° și scara aproape 40° cu siguranță că m'ar fi operat, dar eu ascundeam temperatura mea nu numai Medicului dar chiar și infirmierului care punea termometrul (nu lăsam nici odată mercurul să se sue mai mult de 37°).

La Compania 9^o (a românilor) de unde primeam regulat vești lucrurile se schimbaseră. Germanii deveneau pe fie care zi mai severi. Dacă mâncarea a fost bunicică la început, în urmă era apă goală, iar rația de pâine a fost readusă sub 300 grame pe zi.

1) Francezii ne-au ajutat cu alimentele ce primeau din Franța: conserve, pesmeți, chocolată, sardela, orez etc., altfel vindecarea ar fi fost mult mai grea și, poate la unii imposibilă.

Din „Jurnal de Geneve“, și ziarele nemțești puteam fi în curent cu politica mondială și evenimentele militare.

Citiseam de mai multe ori în ziarul francez din Geneva, că frontul nostru e la Siret și că Galații a fost bombardat. Tot din aceleași ziare am aflat și de revoluția rusă.

Am spus că Mannheim este un lagăr locuit în cea mai mare parte de Francezii. Puținii Englezi cari se găsesc formează o societate aparte. Chiar dacă ai vrea să vorbești cu ei nu te poți înțelege. Limba și gesturile lor sunt de neînțeles. Cu toate acestea și puținii Englezi din Mannheim ne-au ajutat foarte mult. Dacă un român cerea unui Englez o țigare, el îi da un pachet, dacă n'avea țigări îi da bani să-și cumpere dela cantină — Pe nemții îi exasperase Englezii cu flegmatismul lor.

Prizonierii între ei se înțelegeau destul de bine. În lagăr se crease un fel de limbă „Esperanto“. Am văzut însă de atâtea ori Francez înțelegându-se cu român, vorbind fie care în limba lui. Limba lagărului era o amestecătură de franțuzește, rusește și nemțește. Fie care prizonier fie român, rus sau francez știa că „krank“=bolnav, „gut“=jun, „brod“=pâine, „nix“=nu etc. Jaloanele le forma limba germană. Se știa apoi de ruși și se învățase și de români că „manger“=a mânca, beaucoup=mult etc. Tabac și țigaret erau cunoscute de toată lumea. În felul acesta cu o vorbă nemțească, alta franțuzească și rusească se vorbea și se înțelegeau, ba se și certau.

De când se știa de revoluția rusă francezii nu priveau cu ochii buni pe ruși. Timpul cât am stat în Mannheim rușii rupsese și în lagăr relațiunile cu aliații lor.

Am fost de lafa la o discuție aprinsă între francezii deaparte și rușii de alta. Rușii susțin că ei vor da lovitura de grație neamțului, că ei au dus și duc greul războiului. Rușii pe imensul front din Polonia și Galiția, Rușii în Asia, un milion în Franța etc. Francezii protestează „Pardon amice în Franța nu sunt decât o divizie și a luptat atât de prost încât a și fost înlocuită după front“. Discuțiile de natura această deveneau foarte violente câte odată, căci Rușii treceau imediat la injurături.

Am admirat întodeauna inteligența, priceperea și mai cu seamă patriotismul soldatului francez. N'am întâlnit dinfre ei pe unul singur care să se îndoiască de victoria lor finală.

Nu mi-a vorbit niciodată vre unul că poporul francez este predestinat de Dumnezeu, din contră în intimitate mi s'a vorbit și de preșeli și de păcate. Dar ceea ce caracterizează Franța și poporul Francez mi s'a spus cu toată convingerea este *genorozitatea*. Fapt ciudat francezii în vorbele lor uzează foarte des de Dumnezeu și cu toate astea n'am văzut un singur francez închinându-se, deși am trăit luni întregi la olalta.

O altă cauză care contribuise în mare parte la încordarea relațiilor dintre prizonierii Francezi și Ruși, era că, Franța nu trimetea nimic pentru Ruși. Aceștia ar fi avut aerul să facă răspunzători pe camarazii Francezi de acest fapt.

Se știe că din anul 1915 prizonierii Francezi erau hrăniți aproape complectamente de Republică. Au murit mulți dintre ei de foame în primul an, iar dela această dată s'a convenit cu Franța să-și hrănească prizonierii din Germania, și Germania a consimțit cu condițiunea că, tot Franța să hrănească —

conform convențiilor internaționale — cu rația regulamentară — și prizonierii germani din Franța. Altfel n'ar fi scăpat mulți prizonieri cu viață din Germania.

Germanii acceptând, sistemul represaliilor a fost abandonat, și în Germania intrau — prin Elveția — sute de vagoane lunar încărcate cu alimente. Depozitele sunt în mâna nemților, iar distribuția o face comitetul francez. Francezii și englezii n'au nevoie de hrana germanilor. Ei au mâncarea lor ce le sosește din Franța și Anglia.

Franța mai hrănește pe belgieni, sârbi și coloniști. nu poate hrăni, însăși un milion de ruși. De aceea când rușii au văzut că sosesc 2 vagoane cu pesmeți și conserve și pentru români, au devenit furioși, au stricat prieteșugul și cu noi.

* * *

Odată cu sosirea târzie a primăverii, un dor de libertate și de țară ne cuprinsese pe toți. Sângele ce amortise în vine începu a se răsvrăti. Inchiși între sârmă și baionetă, prizonierii se învârtesc și se sbat într'un spațiu restrâns ca păsările în colivie. Simți că înnebunești. Avem la spital și câțiva nebuni. Gândul multora este la evadare. Granița cea mai apropiată de noi este Elveția. Nu ne despart decât 200 km. Un francez îmi arată busola și harta. intenția lui este să o șteargă cât mai curând în Elveția. Români noștri nu așteaptă decât să înverzească codrul, ei nu au nici busolă nici hartă, au soarele ziua, și stelele noaptea.

Intr'una din nopțile liniștite de Mai, când tăcerea adâncă din lagăr, nu era întreruptă decât din oră în oră, de isbiturile metalice ale ceasorni-

cului din turn, două focuri de armă au pus în picioare toată poliția lagărului. A doua zi de dimineață aflarăm că în baraca a doua (sala de autopsie) zăcea trupul unui român, străpuns de două gloanțe. Sărmanul om plătise cu moartea dorul de libertate. Acestea sunt din puținele cazuri — din acelea fatale — nu orice încercare de evadare se plătește cu viața, ci cu 14 zile de arest greu. Probabil că el văzându-se descoperit de neamț, a încercat să fugă și neamțul atâtă a așteptat.

Toată ziua o petreceam în societatea camarazilor francezi cu cari ne discutăm altceva decât război. De câte ori nu le-am schițat hartă României cu țările vecine pentru a-i face să priceapă mărimea frontului nostru și cauza retragerii, hartă ce a circulat în întreg spitalul. Imi atrăsesem stima lor mai cu seamă din faptul că cunoșteam istoria Franței, mai bine decât mulți din ei. — Cea mai mare parte erau meseriași. —

Pe la sfârșitul lunii Mai spitalul gema de francezi invalizi, tuberculoși și bolnavi, adunați din toată Germania la Mannheim, care era ultima etapă în trecere spre Elveția. Se știe că după o înțelegere dintre Franța și Germania prizonierii cei mai vechi, bolnavi și invalizi au fost repatriați. Trenurile se întâlneau în Elveția cu acelaș număr de prizonieri francezi și germani cari luau drumul patriei. Majoritatea prizonierilor francezi aduși pentru repatriere, erau tuberculoși.

Printre aceștia am cunoscut un student — pe atunci — *Filippe de Commines*, unul dintre eroii dela Verdun cari își lăsase piciorul drept pe câmpul de luptă. Întâmplarea a făcut ca paturile noastre să fie vecine și aflând că și eu sunt student

român, am legat o adevărată prietenie. Alături de el am petrecut momente frumoase.

Actualmente Filipp de Commines, este atașat pe lângă ambasada Franței din Washington. De curând am primit dela el o scrisoare în care îmi spune că va păstra pentru totdeauna amintirea timpului petrecut «cote à cote à Mannheim». Imi amintesc și acum de emoțiunea ce am simțit la despărțirea noastră, nu m'a lăsat până ce n'am primit 5 mărci, jumătate din toată suma ce avea la el.

În timpul acesta se zvonea că germanii au luat dispozițiuni să trimeată și din români în țară, din acei cu cari nu s'ar putea servi în Germania. La început n'am dat nici o atenție acestui zvon, dar peste o lună văd că Petre este scos din spital și doctorul mă pune să-l întreb ce ar zice dacă l'ar trimete în România. Petre ca întotdeauna a râs, crezând și el că este o glumă, până în momentul în care și-a luat ziua bună.

La o lună de la plecarea lui Petre din Mannheim, văd într'o zi că vine medicul la o oră neobiceinuită, ne pune la rând pe toți românii și după ce ne examinează, ne spune că vom fi trimeși în România. Ni se întocmesc acte cu arătarea boalei, a timpului cât am stat la spital și peste o săptămână 100 de români aproape toți de la spital — se înțelege cari puteau merge — suntem porniți la tren.

De data asta am fost imbarcați în vagoane de cl. IIIa și am călătorit bine cele 3 zile până la Lamsdorf. Francezii îmi umpluse sacul și ranita cu pesmeți și conserve.

La vederea Lamsdorfului ne-a apucat frigurile

mortii. Martor al suferințelor îndurate este cimitirul din Lamsdorff.

Două săptămâni am fost ținuți în lag. 3 din Lamsdorf. Mâncarea o aveau din Franța: pesmeți, sardele, slănină, conserve etc. Și cu toate astea spitalul și 4 barăci din infermerie gemeau de bolnavi. Numai d-l medic sub-lt. Răceanu poate spune mizeria, fără seamăn în care se găseau românii noștri, după 7—8 luni de captivitate în Germania. Cauza? Foamea.

Tot aci am văzut și pe d-l colonel Starache, d-l căpitan Păun, d-l locot. Istrate și un preot militar, dacă nu mă înșel preotul Mărculescu.

După 10 luni de captivitate în Germania una mie români suntem îmbarcați într'un tren special — la fel cu cel care ne adusese — și luăm drumul patriei.

Repatrierea era condiționată de starea noastră fizică. Încă un examen medical ni s'a făcut la Lamsdorf înainte de plecare. Diagnoza era notată cu 3 cifre: 1, 2 și 3. Dacă medicul zicea «Einz» însemna că ești sănătos tu, trebuia să stai în Germania unde au nevoie de brațe sănătoase. Dacă zicea «zwei» erai nici viu nici mort, nu puteai lucra. «Zwei» însemna România. «Drei» însemna că ești prăpădit de tot și nemții țineau să nu-i trimeată în halul ăsta, se temeau să nu meară pe drum. Prin urmare cei 1000 oameni, ce porneau spre țară, fuseserăm considerați de germani ca ne apți pentru muncă acolo.

* * *

După 6 zile de drum intrarăm în țară pe la Orșova. Văzurăm din tren pustirile făcute de inamic și că în țara binecuvântată de Dumnezeu a grâului, este lipsă de pâine.

O parte din prizonieri au fost debarcați la Craiova, în apropierea căreia este un lagăr. Restul, după 24 ore de drum, am ajuns în Capitală.

După un an mă vedeam în București. Eram al 5-lea transport de români sosiți din Germania.

Lumea, la vederea noastră, își ștergea lacrimile. Eram de nerecunoscut. S'au ținut după noi femeii, fete, copii, tineri și bătrâni până la lagărul Cotroceni, unde am fost închiși.

Ministerul unde am serviciu acum, unde am avut și înainte de război, intervenind la autoritatea ocupantă, am fost pus în libertate — «in-Uberwachung» — după 6 săptămâni dela sosirea mea — și mi-am luat postul în primire.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Bibl. Univ. Cluj
Nr. 2/65-1022